

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

લાલજી હરિદાસ

વિરુદ્ધ

મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય અને અન્ય

[મુખ્ય ન્યાયાધીશ પી. બી. ગજેન્દ્રગડકર, ન્યાયમૂર્તિ એ. કે. સરકાર,

ન્યાયમૂર્તિ કે. એન. વાંચૂ, ન્યાયમૂર્તિ કે. સી. દાસ ગુપ્તા અને ન્યાયમૂર્તિ એન.

રાજગોપાલા અચ્યંગાર]

આવકવેરો-આવકવેરાના અધિકારી સમક્ષની કાર્યવાહીમાં ખોટો પુરાવો-
કલમ ૧૮૫ (૧) (બી) ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાના હેતુ માટે જો અદાલતમાં
કાર્યવાહી કરવી હોય તો કાર્યવાહી-આવકવેરાના અધિકારી દ્વારા ફરિયાદ કરવી
હોય તો-ભારતીય આવકવેરાનો કાયદો, ૧૯૨૨ (૧૯૨૨ નો ૧૧), કલમ
૩૭-ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૮૮૮ (૧૮૮૮ નો કાયદો ૫), કલમ ૧૮૫
(૧) (બી)-ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ (૧૮૬૦ નો કાયદો ૪૫), કલમ
૧૮૩, ૨૨૮.

અપીલકર્તાએ સામાવાળા નંબર ૨ સામે ફોજદારી ફરિયાદ દાખલ કરી હતી
જેમાં આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો કે તેણે ભારતીય આવકવેરાના અધિનિયમ,
૧૯૨૨ની કલમ ૩૭ હેઠળ આવકવેરાના અધિકારી સમક્ષ ચોક્કસ કાર્યવાહીમાં
ખોટા પુરાવા આપીને ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ની કલમ ૧૮૩ હેઠળ ગુનો
કર્યો છે. સામાવાળા નંબર ૨ એ પ્રારંભિક વાંધો ઉઠાવ્યો હતો કે વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ
ઉપરોક્ત ફરિયાદની નોંધ લઈ શક્યા ન હતા, કારણ કે જે કાર્યવાહીમાં તેમના પર

શપથ પર ખોટું નિવેદન આપવાનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો તે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૮૯૮ ની કલમ ૧૯૫ (૧) (બી) ના અર્થમાં અદાલત સમક્ષની કાર્યવાહી હતી અને આવકવેરાના અધિકારીની અદાલત દ્વારા લેખિતમાં કોઈ ફરિયાદ કરવામાં આવી ન હોવાથી કલમ ૧૯૫ (૧) (બી) ની જોગવાઈએ અપીલકર્તાની ફરિયાદની ક્ષમતા સામે અવરોધ ઊભો કર્યો હતો. આ પ્રારંભિક પાંધાને નકારી કાઢવા પર સામાવાળા નંબર ૨એ બોમ્બે વડી અદાલત સમક્ષ ફોજદારી પુનરાવર્તન અરજીને પસંદ કરી હતી, જેમાં મહારાષ્ટ્ર રાજ્યને સામાવાળા નંબર ૧ તરીકે સામેલ કરવામાં આવ્યું હતું. વડી અદાલત પુનરીક્ષણ અરજીને મંજૂરી આપી. ત્યારબાદ અપીલકર્તાએ બંધારણની કલમ ૧૩૪ (૧) (સી) હેઠળ જારી કરાયેલા પ્રમાણપત્ર પર આ અદાલતમાં અપીલ કરી હતી.

આ અદાલત સમક્ષ ટૂંકો પ્રશ્ન એ હતો કે શું આવકવેરાના કાયદાની કલમ ૩૭ હેઠળ આવકવેરાના અધિકારી સમક્ષની કાર્યવાહીને કલમ ૧૯૫ (૧) (બી) કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરના અર્થમાં કોઈપણ અદાલતમાં કાર્યવાહી કહી શકાય.

ઠરાવ (પી. બી. ગજેન્દ્રગડકર, મુખ્ય ન્યાયધીશ, કે. એન. વાંચુ અને એન. રાજાગોપાલા અચંગર ન્યાયમુર્તીઓ)

(૧) જ્યારે આવકવેરાના અધિકારી કલમ ૩૭ (૧), (૨) અને (૩) હેઠળ પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરે છે, ત્યારે તેમના દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલી કાર્યવાહી ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૯૩, ૧૯૬ અને ૨૨૮ના હેતુઓ માટે ન્યાયિક કાર્યવાહી છે અને સામાવાળા નંબર ૨ દ્વારા કથિત ખોટું નિવેદન ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૯૩ના અર્થમાં ન્યાયિક કાર્યવાહીમાં કરવામાં આવ્યું હતું.

(૨) સામાન્ય પ્રશ્ન નક્કી કરવો જરૂરી નથી કે આવકવેરાના અધિકારી આવકવેરાના કાયદાની કલમ ૩૭ (૪) માટે અદાલત છે કે નહીં, આવકવેરાના અધિકારી સમક્ષ કાર્યવાહી કરે છે, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૯૩ ના હેતુઓ માટે ન્યાયિક કાર્યવાહી કરે છે અને આ ન્યાયિક કાર્યવાહીને કલમ ૧૯૫ (૧) (બી) ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડના હેતુ માટે કોઈપણ અદાલતમાં કાર્યવાહી તરીકે ગણવી જોઈએ. વડી અદાલત પુનરાવર્તન અરજીને એ આધાર પર મંજૂરી આપી હતી કે કલમ ૧૯૫ (૧) (બી) ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડ દ્વારા સૂચવવામાં આવેલી પૂર્વવર્તી શરતનું પાલન કરવામાં આવ્યું ન હતું કારણ કે આવકવેરાના અધિકારી દ્વારા કોઈ ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવી નથી.

જગન્નાથ પ્રસાદ વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, [૧૯૬૩] ૨ એસ. સી. આર. ૮૫૦ અને પૂરન ચંદ માણેકલાલ, ફરીથી:આઈ. એલ. આર. ૩૮ બોમ્બે ૬૪૨, વિશિષ્ટ.

ન્યાયમૂર્તિઓ સરકાર અને દાસ ગુપ્તા (અસંમતિ) અનુસાર (i) આવકવેરાના કાયદાની વિવિધ જોગવાઈઓ હેઠળના કાર્યોની પ્રકૃતિ પરથી એ સ્પષ્ટ છે કે આવકવેરાના અધિકારી રાજ્યના કારોબારી અંગનો એક ભાગ છે. આમાંથી કેટલાક કાર્યકારી કાર્યો હાથ ધરવા માટે તેમની પાસે દીવાની પ્રોસિજર કોડ હેઠળ અદાલતમાં નિહિત સત્તાઓ હશે તે હકીકત તેમને ન્યાયિક અંગનો અંગ નહીં બનાવે. તે અર્ધ-ન્યાયિક સત્તા છે તે હકીકત તેને અદાલત બનાવતી નથી.

(૨) જસપંત સુગર મિલ્સ વિરુદ્ધ લક્ષ્મી ચંદ [૧૯૬૩] એસયુપીપી. ૧ એસ. સી. આર. ૨૪૨ કેસમાં આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો છે કે આવકવેરાના અધિકારી ટ્રિબ્યુનલ નથી અને તેથી તે સ્પષ્ટ છે કે તે અદાલત ન હોઈ શકે.

(૩) એવું કહેવું કે ભારતીય આવકવેરાના અધિનિયમની કલમ ૩૭ (જ) માં વિધાનસભાએ જોગવાઈ કરી છે કે નિર્દિષ્ટ સત્તાધિકારી સમક્ષની કાર્યવાહીને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૯૩ અને કલમ ૨૨૮ના અર્થમાં ન્યાયિક કાર્યવાહી માનવામાં આવશે.

(૪) આવકવેરાના કાયદાની કલમ ૩૭ (જ) માં વપરાયેલા શબ્દો આવકવેરાના અધિકારીના કાર્યોને ધ્યાનમાં રાખીને અનિવાર્ય કાનૂની સ્થિતિને બદલવાનું કોઈ કારણ રજૂ કરતા નથી કે તે કલમ ૧૯૫ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરના અર્થમાં અદાલત નથી.

જગન્નાથ પ્રસાદ વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, [૧૯૬૩] ૨ એસ. સી. આર. ૮૫૦, પુનમચંદ માનકલાલ, પુનઃઆઈ. એલ. આર. ૩૮ બોમ્બે ૬૪૨, સ્ટેટ વિ. નેમચેટિડ પેસવીર, ૫૭ બોમ્બે એલ. આર. , ૧૦૫૬, ઇન્ડોચાઈના સ્ટીમ નેવિગેશન કંપની લિમિટેડ વિ. કર્સ્ટમ્સના વધારાના કલેક્ટર, [૧૯૬૪] ૬ એસ. સી. આર. ૩૯૪ નો ઉલ્લેખ કર્યો.

ફોજદારી અપીલીય હકૂમત: ફોજદારી અપીલ નંબર ૧૪૧/૧૯૬૨.

ક્રિમિનલ રિવિઝન એપિલકેશન નંબર ૧૧૪૨/૧૯૬૦ માં બોમ્બે વડી અદાલતના ૩૦ જાન્યુઆરી, ૧૯૬૨ના ચુકાદા અને આદેશ સામે અપીલ.

અપીલકર્તા વતી એડિશનલ સોલિસિટર જનરલ એસ. વી. ગુપ્તે, જે. બી. દાદા-ચાંજી, ઓ. સી. માથુર અને રવિંદર નારાયણ હાજર રહ્યા હતા.

એસ. કે. કપૂર અને આર. એચ. ઢેબર, સામાવાળા નંબર ૧ માટે. સામાવાળા નંબર ૨ માટે એસ. ટી. દેસાઈ, જે. એલ. જૈન અને વી. જે. મર્યન્ટ.

૭ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૬૪. મુખ્ય ન્યાયાધીશ ગજેન્દ્રગડકર, ન્યાયમૂર્તિ વાંચૂ અને ન્યાયમૂર્તિ રાજગોપાલા અચંગરનો ચુકાદો મુખ્ય ન્યાયાધીશ ગજેન્દ્રગડકર દ્વારા આપવામાં આવ્યો હતો. ન્યાયમૂર્તિ સરકાર અને દાસ ગુપ્તાનો અસંમત અભિપ્રાય ન્યાયમૂર્તિ દાસ ગુપ્તાએ આપ્યો હતો.

મુખ્ય ન્યાયાધીશ ગજેન્દ્રગડકર.

વર્તમાન અપીલમાં અમારા નિર્ણય માટે જે કાયદાનો ટૂંકો પ્રશ્ન ઊભો થાય છે તે એ છે કે શું આવકવેરાના અધિકારી સમક્ષની કાર્યવાહી કલમ ૩૭ ભારતીય આવકવેરાનો કાયદો, ૧૯૨૨ (નં. ૧૧/૧૯૨૨) હેઠળ (ત્યારબાદ અધિનિયમ તરીકે ઓળખાય છે) ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૯૫ (૧) (બી) ના અર્થમાં કોઈપણ અદાલતમાં કાર્યવાહી કરી શકાય. આ પ્રશ્ન આ રીતે ઊભો થાય છે. અપીલકર્તા લાલજી હરિદાસ અને સામાવાળા નંબર ૨ મુલજી મણિલાલ કામદાર ઉદ્યોગપતિ છે અને તેઓ અનુક્રમે જામનગર અને બોમ્બેમાં તેમનો વ્યવસાય કરે છે. તેઓ તેમની સામાન્ય વ્યવસાયિક પ્રવૃત્તિઓ દરમિયાન ઘણા વર્ષોથી એકબીજાને ઓળખે છે. મૂલ્યાંકન વર્ષ માટે અપીલકર્તાની આવકવેરાની આકારણીની કાર્યવાહીમાં ૧૯૪૯-૫૦ અને ૧૯૫૦-૫૧ સામાવાળા નંબર ૨એ જ. ૧૨. ૧૯૫૮ પર આવકવેરાના અધિકારી, વોર્ડ A, જામનગર સમક્ષ શપથ પર પુરાવા આપ્યા હતા. પોતાના પુરાવામાં તેમણે નકાર્યું હતું કે તેમને નિહાલ

ચંદ નામનો પુત્ર હતો અને તેમણે જામનગરમાં મેસર્સ નિહાલ ચંદ એન્ડ કંપનીના નામે કોઈ વ્યવસાય કર્યો હતો. અપીલકર્તાના જણાવ્યા અનુસાર, આ નિવેદનો સામાવાળા નંબર ૨ની જાણકારીમાં ખોટા હતા અને તેમના દ્વારા આવકવેરાના અધિકારીને ગેરમાર્ગે દોરવા અને પોતાના પર આવકવેરાના બનાવોને ટાળવા માટે કરવામાં આવ્યા હતા. ઉપરોક્ત ખોટા નિવેદનોના પરિણામે, અપીલકર્તા પર ભારે કર લાદવામાં આવ્યો હતો.

૨૪. ૧૧. ૧૯૫૯ , અપીલકર્તાએ સામાવાળા નંબર ૨ સામે ફોજદારી ફરિયાદ દાખલ કરી. કલમ ૧૯૩ હેઠળ પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટની અદાલતમાં ભારતીય દંડ સંહિતા (નંબર ૪૫૨/એસ/૧૯૫૯), ૧૯મી અદાલત, એસ્પ્લેનેડ, બોમ્બે. ઉપરોક્ત ફરિયાદની સુનાવણી વખતે, સામાવાળા નંબર ૨ એ પ્રારંભિક વાંધો ઉઠાવ્યો હતો કે વિદ્વત મેજિસ્ટ્રેટ ઉપરોક્ત ફરિયાદની નોંધ ન લઈ શકે, કારણ કે જે કાર્યવાહીમાં તેના પર શપથ પર ખોટું નિવેદન આપવાનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો તે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૯૫ (૧) (બી) ના અર્થમાં અદાલત સમક્ષની કાર્યવાહી હતી અને આવકવેરાના અધિકારીની અદાલત દ્વારા લેખિતમાં કોઈ ફરિયાદ કરવામાં આવી ન હોવાથી, કલમ ૧૯૫ (૧) (બી) ની જોગવાઈઓએ અપીલકર્તાની ફરિયાદની ક્ષમતા સામે પ્રતિબંધ મૂક્યો હતો. વિદ્વાન પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટે એવું માન્યું હતું કે આવકવેરાના અધિકારી કલમ ૧૯૫ (૧) (બી), ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાના

અર્થમાં અદાલત નથી અને તેથી, તેમણે સામાવાળા નંબર ૨ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલા પ્રારંભિક વાંધાને નકારી કાઢ્યો હતો.

પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટના ઉપરોક્ત નિર્ણય સામે, સામાવાળા નંબર ૨એ બોમ્બે વડી અદાલત સમક્ષ ક્રિમિનલ રિવિઝન એપિલિકેશન (નંબર ૧૧૪૨/૧૯૬૦) દાખલ કરી હતી. મહારાષ્ટ્ર રાજ્યને ઉપરોક્ત સુધારાની અરજીમાં સામાવાળા નંબર ૧ તરીકે સામેલ કરવામાં આવ્યું હતું. ઉપરોક્ત વડી અદાલતની ખંડપીઠે પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટના નિષ્કર્ષને ઉલટાવી દીધો હતો અને જણાવ્યું હતું કે આવકવેરાના અધિકારી ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૯૫ (૧) (બી) ના અર્થમાં અદાલત છે અને તેથી તેણે સામાવાળા નંબર ૨ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલા પ્રારંભિક વાંધાને સમર્થન આપ્યું હતું. પરિણામે, અપીલકર્તા દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી ફરિયાદને બરતરફ કરવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો. ત્યારબાદ અપીલકર્તાએ બંધારણની કલમ ૧૩૪ (૧) (સી) હેઠળ બોમ્બે વડી અદાલત પાસેથી પ્રમાણપત્ર માટે અરજી કરી અને પ્રાપ્ત કર્યું અને તે પ્રમાણપત્ર સાથે જ તેમણે વર્તમાન અપીલ અમારી સમક્ષ લાવી છે. આ રીતે વર્તમાન અપીલમાં અમારા નિર્ણય માટે જે સાંકડો પ્રશ્ન ઊભો થાય છે તે એ છે કે શું આવકવેરાના અધિકારી સમક્ષની કાર્યવાહી કોઈ પણ અદાલતમાં કાર્યવાહી છે. ૧૯૫(૧)(બી) દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા આ રીતે ઉઠાવવામાં આવેલો પ્રશ્ન નિઃશંકપણે ટૂંકો છે, પરંતુ તેનો નિર્ણય સરળ નથી, કારણ કે બે સંબંધિત

બાંધકામોના સમર્થનમાં વિનંતી કરવામાં આવેલી દલીલો એકદમ સંતુલિત છે અને એક બાંધકામને બીજા કરતાં પસંદ કરવાનું કાર્ય થોડી મુશ્કેલી રજૂ કરે છે.

આવકવેરાના અધિકારી સમક્ષની કાર્યવાહી, જે દરમિયાન અપીલકર્તા સામાવાળા નંબર ૨ અનુસાર શપથ પર ખોટું નિવેદન આપ્યું હતું, તે આવકવેરાના અધિકારી દ્વારા કલમ - ૩૭ હેઠળ હાથ ધરવામાં આવી હતી. અધિનિયમની કલમ ૩૭ (૧) આવકવેરાના સત્તામંડળોની સત્તાઓ સાથે સંબંધિત છે અને અન્ય બાબતોની સાથે જોગવાઈ કરે છે કે આવકવેરાના અધિકારીને, કાયદાના હેતુઓ માટે, દીવાની પ્રોસિજર કોડ, ૧૯૦૮ (નં. ૫/૧૯૦૮)ની કલમ ૩૭ (૨) ની પેટા કલમ (એ) થી (ડી) દ્વારા નિર્દિષ્ટ બાબતોના સંદર્ભમાં દાવાની સુનાવણી કરતી વખતે આવકવેરાના અધિકારીને કેટલીક વધારાની સત્તાઓ પ્રદાન કરે છે જેનો ઉપયોગ તે વતી બનાવેલા કોઈપણ નિયમોને આધિન કરી શકાય છે, જો કે તે અધિકારી તે વતી કમિશનર દ્વારા વિશેષ રીતે અધિકૃત હોય અને આ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી વખતે, શોધ સંબંધિત ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૮૮૮ ની જોગવાઈઓ લાગુ થાય છે. કલમ ૩૭ (૩) કોઈપણ હિસાબી પુસ્તકો અથવા અન્ય દસ્તાવેજોને જપ્ત કરવા અને જાળવી રાખવાના પ્રશ્ન સાથે સંબંધિત છે. તે આપણને કલમ ૩૭ (૪) પર લઈ જાય છે જે આપણા હેતુ માટે સુસંગત છે; આ કલમ પૂરી પાડે છે કે આ કલમમાં ઉલ્લેખિત કોઈપણ સત્તાધિકારી સમક્ષની કોઈપણ કાયદા વાહીને કલમ

૧૯૩ અને ૨૨૮ના અર્થમાં અને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૯૬ના હેતુઓ માટે ન્યાયિક કાર્યવાહી માનવામાં આવશે. આમ તે સ્પષ્ટ છે કે જ્યારે આવકવેરાના અધિકારી કલમ ૩૭(૧), (૨) અને (૩) હેઠળ પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરે છે. તેમના દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલી કાર્યવાહી પેટા-કલમ (૪) માં ઉલ્લેખિત ભારતીય દંડ સંહિતાની ત્રણ કલમોના હેતુઓ માટે ન્યાયિક કાર્યવાહી છે. તેથી, સામાવાળા નંબર ૨ દ્વારા કથિત ખોટું નિવેદન ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૯૬૦ ની કલમ ૧૯૩ ના અર્થમાં ન્યાયિક કાર્યવાહીના કોઈપણ તબક્કે તેમના દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું કે કેમ તે પ્રશ્નનો જવાબ હકારાત્મક હોવો જોઈએ. તે કાયદાની કલમ ૩૭ (૪) ની સીધી અસર છે.

ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૯૩, જેની સાથે આપણે વર્તમાન અપીલમાં સીધા જ સંબંધિત છીએ, તે ઇરાદાપૂર્વક ખોટા પુરાવા આપવા બદલ સજાની જોગવાઈ કરે છે. તેમાં બે ભાગોનો સમાવેશ થાય છે; પ્રથમ ભાગ, અન્ય બાબતોની સાથે, ન્યાયિક કાર્યવાહીના કોઈપણ તબક્કામાં ઇરાદાપૂર્વક આપવામાં આવેલા ખોટા પુરાવા સાથે વ્યવહાર કરે છે, અને સૂચવે છે કે ન્યાયિક કાર્યવાહીમાં આવા ખોટા પુરાવા આપવા બદલ દોષિત ઠરેલી વ્યક્તિને સાત વર્ષ સુધીની કોઈપણ વર્ણનની કેદની સજા કરવામાં આવશે, અને તે દંડને પણ પાત્ર રહેશે; બીજો ભાગ એવા કેસો સાથે વ્યવહાર કરે છે જ્યાં ખોટા પુરાવા ઇરાદાપૂર્વક અન્ય કોઈ કેસમાં આપવામાં આવ્યા હોય, અને તે મહત્તમ ત્રણ વર્ષની સજા

તેમજ દંડની જોગવાઈ કરે છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, જો કોઈ પણ ન્યાયિક કાર્યવાહીમાં જાણીજોઈને ખોટા પુરાવા આપવામાં આવ્યા હોય, તો જ્યાં ન્યાયિક ન હોય તેવી કાર્યવાહીમાં જાણીજોઈને ખોટા પુરાવા આપવામાં આવે છે તેના કરતાં આપવામાં આવતી સજા વધારે હોય છે. કલમ ૧૯૩ની ત્રણ સમજૂતીઓ છે. સમજૂતી ૧ પૂરી પાડે છે કે કોર્ટ-માર્શલ સમક્ષની સુનાવણી એ ન્યાયિક કાર્યવાહી છે; સમજૂતી ૨ જણાવે છે કે કોર્ટ ઓફ જસ્ટિસ સમક્ષની કાર્યવાહી માટે કાયદા દ્વારા નિર્દેશિત તપાસ, ન્યાયિક કાર્યવાહીનો એક તબક્કો છે, જો કે તે તપાસ કોર્ટ ઓફ જસ્ટિસ સમક્ષ ન થઈ શકે; આ સમજૂતી, ઉદાહરણ તરીકે, કમીટલ કાર્યવાહીમાં લે છે. સમજૂતી ૩ હેઠળ, કાયદા અનુસાર ન્યાય અદાલત દ્વારા નિર્દેશિત અને ન્યાય અદાલતની સત્તા હેઠળ હાથ ધરવામાં આવતી તપાસ એ ન્યાયિક કાર્યવાહીનો એક તબક્કો છે, જોકે તે તપાસ ન્યાય અદાલત સમક્ષ થઈ શકતી નથી. આ સમજૂતીમાં, દાખલા તરીકે, સ્થળ પર જમીનની સરહદોની ખાતરી કરવા માટે ન્યાય અદાલતો દ્વારા નિયુક્ત અધિકારીઓ સમક્ષ પૂછપરછનો સમાવેશ થાય છે. આમ જોવામાં આવશે કે ન્યાયિક કાર્યવાહીના કોઈપણ તબક્કે ખોટા પુરાવા આપવાના ગુનાના સંદર્ભમાં વધુ સજાની જોગવાઈ કર્યા પછી, કલમ ૧૯૩ ની ત્રણ સ્પષ્ટતાઓમાં "ન્યાયિક કાર્યવાહી" શબ્દની અંદર કેટલીક કાર્યવાહીનો સમાવેશ થાય છે જે કડક નિર્માણ પર ઉપરોક્ત અભિવ્યક્તિને તેના હેઠળ શામેલ કરવામાં આવી ન હોય. જોકે, વર્તમાન અપીલના હેતુ માટે, આ તબક્કે નોંધવા જેવો એકમાત્ર મુદ્દો એ છે કે કાયદાની

કલમ ૩૭ (જ) આવકવેરાના અધિકારી સમક્ષની કાર્યવાહીને ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ની કલમ ૧૮૩ના હેતુઓ માટે ન્યાયિક કાર્યવાહી બનાવે છે અને તેનો અર્થ એ છે કે જો આવકવેરાના અધિકારી સમક્ષની કાર્યવાહીમાં કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા ખોટો પુરાવો આપવાનો ગુનો કરવામાં આવ્યો હોવાનું સાબિત થાય છે, તો તે કલમ ૧૮૩ના પ્રથમ ભાગ હેઠળ આપવામાં આવતી ઉચ્ચ સજા માટે જવાબદાર રહેશે.

તે આપણને દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૮૫ પર લઈ જાય છે. તે સર્વવિદિત છે કે કલમ ૧૮૫ સામાન્ય નિયમમાં અપવાદની જોગવાઈ કરે છે કે કોઈ પણ વ્યક્તિ ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૪ (એચ) હેઠળ સુનાવણીપાત્ર ગુનાના સંબંધમાં ફરિયાદ કરી શકે છે, આ સંહિતાની કલમ ૪ (એચ) "ફરિયાદ" ને વ્યાખ્યાયિત કરે છે, જેનો અર્થ મેજિસ્ટ્રેટને મૌખિક રીતે અથવા લેખિતમાં કરવામાં આવેલ આરોપ છે, જે સંહિતા હેઠળ કાર્યવાહી કરવાના દષ્ટિકોણથી છે કે કોઈ જાણીતી અથવા અજ્ઞાત વ્યક્તિએ ગુનો કર્યો છે, પરંતુ તેમાં પોલીસ અધિકારીનો અહેવાલ શામેલ નથી. આ વ્યાખ્યા દર્શાવે છે કે કોઈપણ વ્યક્તિ ગુનો કરવાના સંબંધમાં ફરિયાદ કરી શકે છે. કલમ ૧૮૦ માટે જરૂરી છે કે જે મેજિસ્ટ્રેટને ફરિયાદ કરવામાં આવી છે તેણે ઉપરોક્ત કલમની જોગવાઈઓને આધિન ઉપરોક્ત ફરિયાદની નોંધ લેવી જોઈએ. આમ, સામાન્ય નિયમ એ છે કે કોઈપણ વ્યક્તિ ફરિયાદ કરી શકે છે, અને કલમ ૧૮૫

અપવાદની જોગવાઈ કરે છે. કલમ ૧૯૫ (૧) (બી) કે જેની સાથે અમે સંબંધિત છીએ, તેમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે કોઈ પણ અદાલતમાં કોઈ પણ કાર્યવાહીમાં અથવા તેના સંબંધમાં આવો ગુનો કરવામાં આવ્યો હોવાનો આરોપ હોય ત્યારે તેમાં ઉદ્દેખિત કલમો હેઠળ શિક્ષાપાત્ર કોઈ પણ ગુનાની કોઈ પણ અદાલત સંજ્ઞાન લેશે નહીં, સિવાય કે આવી અદાલત અથવા અન્ય કોઈ અદાલત કે જેના માટે આવી અદાલત ગોંડા છે તેની લેખિત ફરિયાદ પર; ઉદ્દેખિત કલમોમાં ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ની કલમ ૧૯૩ અને ૨૨૮ સામેલ છે. ૧૯૩ અથવા ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ની કલમ ૨૨૮ અને એવું લાગે છે કે ઉપરોક્ત ગુનો કોઈ પણ અદાલતમાં કોઈ પણ કાર્યવાહીના સંબંધમાં કરવામાં આવ્યો હતો, તે ત્યારે જ થાય છે જ્યારે ઉપરોક્ત અદાલત અથવા જે અદાલતમાં તે ગોંડા છે, તે તે વતી ફરિયાદ કરે કે ઉપરોક્ત ફરિયાદની નોંધ લેવામાં આવશે. કલમ ૧૯૫ (૧) (બી) માં નિર્દિષ્ટ કોઈપણ ગુનાના કથિત કૃત્યના સંદર્ભમાં કોઈ વ્યક્તિ ફરિયાદ કરી શકતી નથી; તે તેની સીધી અસર છે.

કલમ ૧૯૫ (૨) જે ૧૯૨૩માં ઉમેરવામાં આવી હતી જ્યારે અગાઉની કલમ ૧૯૫માં નોંધપાત્ર સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો તે જોગવાઈ કરે છે કે પેટા-કલમ (૧) ની કલમ (બી) અને (સી) માં "કોર્ટ" શબ્દમાં દીવાની, મહેસૂલ અથવા ફોજદારી અદાલતનો સમાવેશ થાય છે, પરંતુ તેમાં ભારતીય નોંધણી અધિનિયમ, ૧૮૭૭ હેઠળ નોંધણી અધિકારી અથવા પેટા-નોંધણી

અધિકારીનો સમાવેશ થતો નથી. આ જોગવાઈની અસર સાથે વ્યવહાર કરવો જરૂરી નથી કારણ કે, હાલમાં દેખાય છે તેમ, અમે આ પેટા-કલમ હેઠળ આવકવેરાના અધિકારી મહેસૂલ અદાલત છે તે આધાર પર અમારો નિર્ણય લેવાનો પ્રસ્તાવ નથી કરતા. અહીં ધ્યાનમાં લેવા જેવી મુખ્ય બાબત એ છે કે આ ઉપધારા સમાવેશાત્મક વ્યાખ્યા આપે છે, તે સંપૂર્ણ નથી, અને તે માત્ર નારીગક અને ફોજદારી કોર્ટ જ નહીં પરંતુ રેવન્યુ કોર્ટને પણ આવરી લે છે, જ્યારે ભારતીય રજીસ્ટ્રેશન અધિનિયમ હેઠળના રજીસ્ટ્રાર અથવા ઉપરજીસ્ટ્રારને બહાર રાખે છે.

વર્તમાન અપીલમાં જે પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવ્યો છે તેની સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે આપણે જે નક્કી કરવું જરૂરી છે તે એ છે કે શું આવકવેરાના અધિકારી સમક્ષની કાર્યવાહી કે જે કાયદાની કલમ ૩૭ (જ) ની કામગીરીના આધારે, ન્યાયિક કાર્યવાહી હોવાનું માનવામાં આવે છે. તે કલમ ૧૯૩, ભારતીય દંડ સંહિતા એ કોઈપણ અદાલતની કાર્યવાહી છે. કલમ ૧૯૫, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૯૩ કોઈપણ ન્યાયિક કાર્યવાહીમાં કરવામાં આવેલા ગુનાઓ અને ન્યાયિક કાર્યવાહી સિવાયની કાર્યવાહીમાં કરવામાં આવેલા ગુનાઓ વચ્ચે તફાવત કરે છે, જ્યારે કલમ ૧૯૫ (૧) (બી), ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતામાં ન્યાયિક કાર્યવાહીનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નથી, પરંતુ કોઈપણ અદાલતમાં કાર્યવાહીનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. એટલા માટે વર્તમાન અપીલમાં પક્ષકારો વચ્ચેનો વિવાદ ખૂબ જ સંકુચિત પરીધીમાં છે. શું

એવુ કહી શકાય કે જે કાર્યવાહી ઇન્ડિયન પીનલ કોડ કલમ - ૧૯૩ હેઠળ (ન્યાયીક કાર્યવાહી) તરીકે ગણાય છે, તેને ક્રિમીનલ પ્રોસીજર કોડની કલમ - ૧૯૫(૧)(બી) હેઠળ "કોઈપણ કોર્ટમાં ચાલતી કાર્યવાહી" તરીકે માનવી જરૂરી છે?—વિવાદના આ પાસા પર જ બને પક્ષોની દલીલો એકદમ સંતુલિત છે.

આ પ્રશ્ન સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે, કલમ ૩૭(૧), (૨) અને (૩) હેઠળ કાર્યરત આવકવેરાના અધિકારીની સ્થિતિ શું હશે તે ધ્યાનમાં લેવું જરૂરી છે. , અને જો પેટા-કલમ (૪) ઘડવામાં ન આવી હોત તો તેની સામે લેવામાં આવેલી કાર્યવાહીનું સ્વરૂપ શું હોત. જગન્નાથ પ્રસાદ વી/એસ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, ૧૯૬૩ ૨ એસ. સી. આર. ૮૫૦ આ અદાલત દ્વારા એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે યુ. પી. સેલ્સ ટેક્સ એક્ટ, ૧૯૪૮ (નંબર ૧૫/૧૯૪૮) હેઠળ કાર્યરત સેલ્સ-ટેક્સ અધિકારી કલમ ૧૯૫ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરના અર્થમાં અદાલત ન હતી અને તેથી, જેની સામે આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો કે તેણે આઈ.પી.સી. ની કલમ ૪૭૧ હેઠળ ગુનો કર્યો હતો તે કોઈપણ વ્યક્તિની કાર્યવાહી માટે ફરિયાદ કરવી તેના માટે જરૂરી ન હતી. આ નિર્ણય સૂચવે છે કે કલમ ૩૭ (૪) ની ગેરહાજરીમાં તે જરૂરી બન્યું હોત કે આવકવેરાના અધિકારી કલમ ૩૭(૧), (૨) અને (૩) હેઠળ કામ કરે છે. , ૧૯૫ ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા હેઠળ કોર્ટ નથી અને તે અર્થમાં કલમ ૧૯૫ની જોગવાઈઓને આકર્ષિત

કરી શકાતી ન હતી. સામાવાળા નંબર ૨ વતી હાજર રહેલા શ્રી દેસાઈ દ્વારા આ સ્થિતિ વિવાદિત નથી.

જો કે, તેઓ દલીલ કરે છે કે ૧૯૫૬માં કાયદામાં દાખલ કરવામાં આવેલી કલમ ૩૭ (૪) એ તમામ ફેરફારો કરે છે, અને તેમના જણાવ્યા અનુસાર, આ પેટા-કલમ કલમ ૧૯૫ (૧) (બી) કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરને આવકવેરાના અધિકારી સમક્ષની કાર્યવાહીમાં લાગુ કરવા માટે ઉમેરવામાં આવી હતી. બીજી તરફ, એડિશનલ સોલિસિટર જનરલે ભારપૂર્વક દલીલ કરી છે કે કલમ ૩૭માં પેટા-કલમ (૪) દાખલ કરવામાં વિધાનસભાનો જે હેતુ હતો તે માત્ર ભારતીય દંડ સંહિતા, ની કલમ ૧૯૩ના અર્થમાં આવકવેરાના અધિકારી સમક્ષ ન્યાયિક કાર્યવાહી કરવાનો હતો અને કલમ ૧૯૫ (૧) (બી), ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાને તેમને લાગુ પાડવાનો નહોતો. જો વિધાનસભાનો ઇરાદો સી. આર.પી.સી. ની ઉપરોક્ત કલમની શરતમાં આવકવેરાના અધિકારી સમક્ષ કાર્યવાહી કરવાનો હતો. તો , વિધાનસભાએ શરતોમાં સ્પષ્ટપણે કહ્યું હોત. કલમ ૩૭ (૪) માં ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની સંબંધિત જોગવાઈનો ઉલ્લેખ કરવાની ચૂક આકસ્મિક નથી, પરંતુ ઇરાદાપૂર્વકની છે, અને તેથી, જો કે આવકવેરાના અધિકારી સમક્ષની કાર્યવાહી કલમ ૧૯૩ હેઠળ ન્યાયિક કાર્યવાહી તરીકે ગણી શકાય અને તેને ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ. , તેને અદાલત સમક્ષની કાર્યવાહી ન કહી શકાય, કારણ કે આવકવેરાના અધિકારી અદાલત નથી.

તેમની દલીલના સમર્થનમાં, એડિશનલ સોલિસિટર જનરલે આપણને કેટલાક કાયદાઓનો સંદર્ભ આપ્યો છે જ્યાં કલમ ૧૯૫ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની જોગવાઈઓને ચોક્કસ કાર્યવાહી સુધી વિસ્તારવાનો કાયદાકીય ઈરાદો તે વતી સ્પષ્ટ જોગવાઈ કરીને હાથ ધરવામાં આવ્યો છે. કામદારોના વળતર અધિનિયમ, ૧૯૨૩ (૧૯૨૩ નો નં. આઈમો) એવી જોગવાઈ કરે છે કે કમિશનરને તેમાં દર્શાવેલ હેતુઓ માટે દીવાની કોર્ટની તમામ સત્તાઓ હશે, અને ૧૯૨૯ માં કરવામાં આવેલા સુધારા દ્વારા, તે આગળ જણાવે છે કે કમિશનરને દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાના કલમ ૧૯૫ અને પ્રકરણ ૩૫ ના તમામ હેતુઓ માટે દીવાની કોર્ટ માનવામાં આવશે. દલીલ એ છે કે જ્યાં વિધાનસભા કલમ ૧૯૫, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની જોગવાઈઓને કામદાર વળતર અધિનિયમ હેઠળ યોજાયેલી કમિશનર સમક્ષની કાર્યવાહી સુધી વિસ્તારવા માંગતી હતી, ત્યાં તેણે તે વતી ચોક્કસ અને સ્પષ્ટ જોગવાઈ કરવી જરૂરી માન્યું હતું. વેતન ચુકવણી અધિનિયમ, ૧૯૩૬ (૧૯૩૬નો નંબર ૪) ની કલમ ૧૮માં પણ આવી જ જોગવાઈ છે. ઔદ્યોગિક વિવાદ અધિનિયમ, ૧૯૪૭ (નંબર ૧૪/૧૯૪૭) માં, સ્થિતિ કામદાર વળતર અધિનિયમના કિસ્સામાં સમાન છે; કલમ ૧૧ (૪) તેમાં ઉદ્દેખિત બાબતના સંદર્ભમાં દીવાની અદાલતમાં નિહિત હોય તેવી અધિકૃત સત્તાઓ પ્રદાન કરે છે. ૧૯૫૦ માં, પેટા-કલમ (૮) ને કલમ ૧૧ માં ઉમેરવામાં આવી હતી, જેના દ્વારા એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી કે દરેક શ્રમ

અદાલત, ટ્રિબ્યુનલ અથવા રાષ્ટ્રીય ટ્રિબ્યુનલને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૪૮૦ અને ૪૮૨ ના હેતુઓ માટે દીવાની અદાલત માનવામાં આવશે. એડિશનલ સોલિસિટર-જનરલ કહે છે કે આ યોજના એ પણ દર્શાવે છે કે જ્યાં વિધાનસભા કોઈપણ ટ્રિબ્યુનલ અથવા સત્તાને અદાલત બનાવવા માંગે છે, તે તે વતી સ્પષ્ટ અને યોગ્ય ભાષાનો ઉપયોગ કરે છે. એડમિનિસ્ટ્રેશન ઓફ એવિડન્સ પ્રોપર્ટી એક્ટ, ૧૯૫૦ (નંબર ૩૧/૧૯૫૦) એ જ રીતે કસ્ટોડિયનને દીવાની કોર્ટની સત્તાઓ પ્રદાન કરે છે અને સ્પષ્ટપણે ઉમેરે છે કે તેની સામેની કાર્યવાહી ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૯૩ અને ૨૨૮ ના અર્થમાં ન્યાયિક કાર્યવાહી માનવામાં આવશે, અને કસ્ટોડિયનને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૪૮૦ અને ૪૮૨ ના અર્થમાં અદાલત માનવામાં આવશે. આ જ જોગવાઈ ઇવેક્ચ્યુઈ ઇન્ટરેસ્ટ (સેપરેશન) એક્ટ, ૧૯૫૧ (એક્ટ ૬૪/૧૯૫૧) ની કલમ ૧૭ તેમજ વિસ્થાપિત વ્યક્તિઓ (વળતર અને પુનર્વસન) એક્ટ, ૧૯૫૪ (નંબર ૪૪/૧૯૫૪) ની કલમ ૨૬ દ્વારા કરવામાં આવી છે.

બીજી બાજુ, એડમિનિસ્ટ્રેટર જનરલ એક્ટ ૧૯૧૩ (નંબર ૩/૧૯૧૩) ની કલમ ૫૧ પૂરી પાડે છે કે જે કોઈ પણ, આ અધિનિયમ દ્વારા અધિકૃત કોઈપણ તપાસ દરમિયાન, જાણીજોઈને શપથ પર ખોટું નિવેદન આપે છે, તેણે ન્યાયિક કાર્યવાહીના તબક્કામાં જાણીજોઈને ખોટા પુરાવા આપ્યા હોવાનું માનવામાં આવશે. દલીલ એ છે કે આ કેસમાં, વિધાનસભા આ અધિનિયમ

હેઠળની કાર્યવાહીને , ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ ની કલમ ૧૯૩ હેઠળની ન્યાયિક કાર્યવાહી સાથે સરખાવવા માંગતી હતી. અને કલમ ૧૯૫ દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાને તેમના પર લાગુ કરવાનો ઇરાદો નહોતો, કારણ કે તે આ અધિનિયમ હેઠળ સત્તાને અદાલત બનાવતી નથી, અથવા શરતોમાં, ઉપરોક્ત કલમની જોગવાઈઓને આવી સત્તા સમક્ષ યોજાયેલી કાર્યવાહી સુધી લંબાવતી નથી. આ જ ટિપ્પણી સી કસ્ટમ્સ એક્ટ, ૧૮૭૮ (નંબર ૮/૧૮૭૮) ની કલમ ૧૭૧ A (૪) ની જોગવાઈઓ પર કરવામાં આવી છે. આમ પ્રસ્તુત કરવામાં આવે તો, દલીલ નિઃશંકપણે આકર્ષક છે અને તેને કોઈ પણ આધાર વિના નકારી શકાય નહીં.

"ન્યાયિક કાર્યવાહી" અભિવ્યક્તિને ભારતીય દંડ સંહિતામાં વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવી નથી, પરંતુ આપણી પાસે ઉપરોક્ત અભિવ્યક્તિ ની વ્યાખ્યા જ(એમ), ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડમાં છે.. કલમ ૪ (એમ) પૂરી પાડે છે કે "ન્યાયિક કાર્યવાહી" માં એવી કોઈ પણ કાર્યવાહીનો સમાવેશ થાય છે કે જે દરમિયાન પુરાવા કાયદેસર રીતે શપથ પર લેવામાં આવે છે અથવા લઈ શકાય છે. "કોર્ટ" શબ્દને ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડ અથવા ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ દ્વારા વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો નથી, જોકે 'કોર્ટ ઓફ જસ્ટિસ' ને પછીની સંહિતાની કલમ ૨૦ દ્વારા વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યું છે, જે એવા ન્યાયાધીશને સૂચવે છે કે જેને કાયદા દ્વારા એકલા ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાની

સત્તા આપવામાં આવી છે અથવા ન્યાયાધીશોની સંસ્થા કે જેને કાયદા દ્વારા ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાની સત્તા આપવામાં આવી છે, જ્યારે આવા ન્યાયાધીશ અથવા ન્યાયાધીશોની સંસ્થા ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરી રહી હોય. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૩ "અદાલત" ને વ્યાખ્યાયિત કરે છે જેમાં તમામ ન્યાયાધીશો અને મેજિસ્ટ્રેટ અને પુરાવા લેવા માટે કાયદેસર રીતે અધિકૃત મધ્યસ્થીઓ સિવાયની તમામ વ્યક્તિઓનો સમાવેશ થાય છે. પ્રથમ દૃષ્ટિએ, એવી દલીલમાં કેટલાક બળ છે કે દરેક ન્યાયિક કાર્યવાહી વિશે આગાહી કરવી વાજબી રહેશે નહીં કે તે અદાલત સમક્ષની કાર્યવાહી છે, અને તેથી, અપીલકર્તા માટે વિનંતી કરવા માટે ખુલ્લું છે કે આવકવેરાના અધિકારી સમક્ષની કાર્યવાહી ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ની કલમ ૧૮૩, હેઠળની ન્યાયિક કાર્યવાહી હોઈ શકે છે. , એવું નહીં બને કે ઉપરોક્ત ન્યાયિક કાર્યવાહી એ કલમ ૧૮૫ (૧) (b) Cr. P. C. દ્વારા જરૂરી અદાલતમાં કાર્યવાહી છે. તે કંઈક અંશે નોંધપાત્ર છે કે ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ ની કલમ ૧૮૩, ન્યાયિક કાર્યવાહીનો ઉલ્લેખ કરે છે, તેમ છતાં કલમ ૧૮૫, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા કોઈપણ અદાલતમાં કાર્યવાહીનો ઉલ્લેખ કરે છે; તે કોઈપણ અદાલતમાં ન્યાયિક કાર્યવાહીનો ઉલ્લેખ કરતું નથી. શ્રી દેસાઈ દલીલ કરે છે કે ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ની કલમ ૧૮૩ અને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૮૫ (૧) (બી) ને એકસાથે વાંચીને એવું માનવું ગેરવાજબી રહેશે નહીં કે જે કાર્યવાહી પહેલાની હેઠળ ન્યાયિક છે, તેને પછીની હેઠળ કોઈપણ અદાલતમાં કાર્યવાહી

તરીકે લેવી જોઈએ. ન્યાયિક કાર્યવાહીના કોઈપણ તબક્કે કરવામાં આવેલા ગુનાઓના સંદર્ભમાં ઉચ્ચ સજાની જોગવાઈનો સંપૂર્ણ આધાર એ હોવાનું જણાય છે કે વિધાનસભાએ એવો મત રાખ્યો હતો કે ઉપરોક્ત ગુનાઓ પ્રકૃતિમાં વધુ ગંભીર હતા, અને તેથી, તેણે ઉપરોક્ત ગુનાઓને અન્ય કાર્યવાહીના કોઈપણ તબક્કે કરવામાં આવેલા સમાન ગુનાઓથી અલગ પાડ્યા હતા. દલીલ એ છે કે ન્યાયિક કાર્યવાહીના કોઈપણ તબક્કે કરવામાં આવેલા ગુનાઓના આ વધુ ગંભીર વર્ગના સંબંધમાં વધુ સજાની જોગવાઈ કરતી વખતે વિધાનસભાનો ઈરાદો હતો કે ઉપરોક્ત ગુનાઓના સંબંધમાં ફરિયાદોના સંબંધમાં સુરક્ષા હોવી જોઈએ અને તે સુરક્ષા કલમ ૧૯૫ (૧) (બી), ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવે છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, જે ગુનાને ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ ના કલમ ૧૯૩ ના પ્રથમ ફક્કરા દ્વારા વધુ ગંભીર ગણવામાં આવે છે કારણ કે તે ન્યાયિક કાર્યવાહી દરમિયાન કરવામાં આવેલો ગુનો છે તેને કલમ ૧૯૫ (૧)(બી) સી.આર.પી.સી.ના હેતુ માટે કોઈપણ અદાલતમાં કોઈપણ કાર્યવાહીમાં કરવામાં આવેલ ગુનો ગણવો જોઈએ. આ દલીલ પર, આવકવેરાના અધિકારી અદાલત છે કે નહીં તે ધ્યાનમાં લેવાની જરૂર નથી, કારણ કે, સારમાં દલીલ એ છે કે કાયદાની કલમ ૩૭ (જ) લાગુ કરવામાં આવી તે જલદી, આવકવેરાના અધિકારી સમક્ષની કાર્યવાહી ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૯૩ ના હેતુ માટે ન્યાયિક કાર્યવાહી બની જાય છે, અને કારણ કે તે ઉપરોક્ત કલમના પ્રથમ ફક્કરા હેઠળ વર્ગીકૃત કરવામાં આવે છે, તેથી તે કલમ

૧૯૫ (૧) (બી), ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાના રક્ષણને આકર્ષિત કરે છે. અમારા મતે, આ દલીલમાં નોંધપાત્ર બળ છે, અને એકંદરે, અમે વલણ ધરાવીએ છીએ વિદ્વાન એડિશનલ સોલિસિટર-જનરલ દ્વારા અમારી સમક્ષ દબાવવામાં આવેલા બાંધકામ કરતાં શ્રી દેસાઈ દ્વારા સૂચવવામાં આવેલા બાંધકામને પ્રાધાન્ય આપો.

તે સાચું છે કે, એડિશનલ સોલિસિટર-જનરલે મુખ્યત્વે તેના નિર્માણના સમર્થનમાં અનેક કાયદાઓની સંબંધિત જોગવાઈઓ પર આધાર રાખ્યો છે અને જ્યાં સુધી એવું જણાય છે કે ઉપરોક્ત કેટલાક કાયદાઓમાં કેટલીક જોગવાઈઓ કલમ ૧૯૫, ફોજદારી કાર્યવાહીની સંહિતાને જે કાર્યવાહી સાથે તેઓ સંબંધિત છે તેના લાગુ કરવા માટે વિસ્તરે છે, દલીલને સમર્થન મળે છે પરંતુ અમે એવું માનવા માટે અચકાતા હોઈએ છીએ કે કાયદાની કલમ ૩૭ (જ) માં કલમ ૧૯૫ (૧) (બી), ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાનો ઉલ્લેખ કરવાની ચૂકનો અર્થ એ છે કે કલમ ૩૭ (જ) ને અમલમાં મૂકવાનો વિધાનસભાનો હેતુ માત્ર અને માત્ર ઉચ્ચ કાર્યવાહીની જોગવાઈ કલમ - ૧૯૩ આઈ.પી.સી.માં કરવા માટે હતો. જો તે આવકવેરાના અધિકારી સમક્ષ કાર્યવાહીમાં કરવામાં આવ્યું હોય તો . તે સ્પષ્ટ છે કે જો એડિશનલ સોલિસિટર-જનરલની દલીલ સ્વીકારવામાં આવે, તો પરિણામ એ આવશે કે હાજર જેવી ફરિયાદ કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા કરી શકાય છે અને જો કથિત અપરાધ સાબિત થાય તો આરોપી ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ની કલમ

૧૯૩ના પ્રથમ ફક્કા હેઠળ દંડનીય વધુ દંડ મેળવવા માટે જવાબદાર રહેશે, કલમ ૧૯૫ (૧) (બી), ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા દ્વારા અનુરૂપ સુરક્ષા પ્રદાન કર્યા વિના, શું તે આવકવેરાના અધિકારી સમક્ષ કાર્યવાહી દરમિયાન કરવામાં આવેલા ગુનાને વધુ ગંભીર બનાવવાનો વિધાનસભાનો ઇરાદો હોઈ શકે છે, જે ફરિયાદોના સંદર્ભમાં અનુરૂપ સુરક્ષા પ્રદાન કર્યા વિના કરી શકાય છે. તે વતી-અમે એવું માનીએ છીએ કે આ પ્રશ્નનો જવાબ નકારાત્મક હોવો જોઈએ. એટલા માટે સાવચેતીપૂર્વક વિચારણા કર્યા પછી, અમે એવા નિષ્કર્ષ પર આવ્યા છીએ કે બોમ્બે વડી અદાલત દ્વારા લેવામાં આવેલા ડ્રજિકોણને વિવિધ કારણોસર સમર્થન આપવું જોઈએ. કાયદાની કલમ ૩૭ (જ) આવકવેરાના અધિકારી સમક્ષ ન્યાયિક કાર્યવાહી કલમ ૧૯૩ ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ હેઠળ કરે છે. અને આ ન્યાયિક કાર્યવાહીઓને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૯૫ (૧) (બી) ના હેતુ માટે કોઈપણ અદાલતમાં કાર્યવાહી તરીકે ગણવી જોઈએ, જે, અમને લાગે છે કે, કાયદાની કલમ ૩૭ (જ) ને લાગુ કરવામાં વિધાનસભાના ઇરાદાને ખરેખર અમલમાં મૂકશે.

આ સંબંધમાં એક અન્ય વિચારણા છે જેણે આપણા મનમાં ભાર મૂક્યો છે. આપણે પહેલેથી જ નોંધ્યું છે કે કલમ ૩૭(જ) આવકવેરાના અધિકારી સમક્ષની કાર્યવાહીને ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ની કલમ ૨૨૮ના અર્થમાં ન્યાયિક કાર્યવાહી બનાવે છે જ્યારે આપણે પછીની કલમ તરફ વળીએ છીએ,

ત્યારે આપણે નોંધ્યું છે કે ઉપરોક્ત કલમ ઇરાદાપૂર્વક ન્યાયિક કાર્યવાહીમાં બેઠેલા સરકારી કર્મચારીનું અપમાન અથવા વિશેષ પાડવાના ગુના સાથે સંબંધિત છે. તે સ્પષ્ટ છે કે કલમ ૨૨૮ જે ગુના સાથે સંબંધિત છે તે ન્યાયિક કાર્યવાહીમાં બેઠેલા જાહેર સેવક સામે કરવામાં આવેલો ગુનો છે. આ કલમ કલમ ૧૯૫ (૧) (બી) કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરમાં ઉલ્લેખિત કલમોમાંથી એક છે અને તેથી, કલમ ૨૨૮ આઈ.પી.સી. હેઠળ આચરવામાં આવેલા કથિત ગુનાના સંદર્ભમાં કોઈપણ ફરિયાદ. ને અદાલત દ્વારા પ્રશ્નમાં બનાવવી પડશે. તેમાં કોઈ શંકા ન હોઈ શકે કે જો કોઈ વ્યક્તિ ન્યાયિક કાર્યવાહીમાં બેઠેલા જાહેર સેવકનું અપમાન કરે છે, અથવા ન્યાયિક કાર્યવાહીના કોઈપણ તબક્કે બેઠા હોય ત્યારે તેને વિશેષ પાડે છે, તો ફરિયાદ જાહેર સેવક પાસેથી જાતે જ આગળ વધારવી પડશે; તે કાયદાની કલમ ૩૭ (જ) લાગુ કરવામાં આવી તે પહેલાં કલમ ૧૯૫ (૧) (બી) દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની અસર છે. ૨૨૮, ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ ની કલમ ૩૭ (જ) આવકવેરાના અધિકારી સમક્ષની કાર્યવાહીને ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ ની કલમ ૨૨૮ હેઠળ કાર્યવાહી બનાવે છે અને આમ, તેની કાર્યવાહીમાં વિશેષ અથવા તેને અપાયેલ અપમાન હવે ઉપરોક્ત કલમ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર બની ગયું છે. શું વિધાનસભા દ્વારા કલમ ૩૭ (જ) લાગુ કરવાનો ઇરાદો હતો કે ન્યાયિક રીતે કામ કરતા સરકારી કર્મચારીને અપાતું અપમાન અથવા તેની કાર્યવાહીમાં વિશેષ સામાન્ય રીતે માત્ર સરકારી કર્મચારીની ફરિયાદ પર જ માન્ય રહેશે, જો તે જ ગુનો આવકવેરાના અધિકારી

સમક્ષની કાર્યવાહીના સંદર્ભમાં કરવામાં આવે તો તે ખાનગી પક્ષની ફરિયાદ પર માન્ય હોવો જોઈએ-અમારા મતે, વધારાના સોલિસિટર-જનરલ દ્વારા સૂચવવામાં આવેલ બાંધકામ સ્વીકારવામાં આવે તો જે વિસંગતતા પરિણમે છે, તે એટલી સ્પષ્ટ છે કે શ્રી દેસાઈ દ્વારા વિનંતી કરાયેલ વૈકલ્પિક દલીલ અને બોમ્બે વડી અદાલત દ્વારા સમર્થન આપવામાં આવ્યું છે જે ટાળવામાં આવે છે. ઉપરોક્ત વિસંગતતા વિધાનસભાના સાચા હેતુ સાથે વધુ વાજબી અને વધુ સુસંગત હોવાનું જણાય છે. એટલા માટે અમે અપીલકર્તાની એ દલીલને સ્વીકારવા તૈયાર નથી કે બોમ્બે વડી અદાલતે તેમની ફરિયાદને આ આધાર પર ફગાવી દેવામાં ભૂલ કરી હતી કે કલમ ૧૯૫ (૧) (બી) કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજર દ્વારા સૂચવવામાં આવેલી પૂર્વવર્તી શરતનું પાલન કરવામાં આવ્યું ન હતું કારણ કે આવકવેરાના અધિકારી દ્વારા કોઈ ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવી ન હતી.

એવું લાગે છે કે ફરીથી: પૂનમ ચંદ માણેકલાલ, આઈ. એલ. આર. ૩૮ બોમ ૬૪૨, બોમ્બે વડી અદાલતની પૂર્ણ ખંડપીઠે એવો મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે આવકવેરાના અધિકારી એ તે શબ્દના અર્થમાં મહેસૂલ અદાલત છે જેનો ઉપયોગ કલમ ૧૯૫ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજર ૧૮૯૮ ની કલમ (બી) અને (સી) માં થાય છે. મુખ્ય ન્યાયાધીશ સ્કોટ જે ફુલ બેંચના વતી પર જણાવે છે, અવલોકન કર્યું કે એવો દાવો કરી શકાય નહીં કે આવકવેરા કલેક્ટર એક દિવાની કે ફોજદારી

અદાલત હતી, અને તેથી, તેમણે પોતાને એક સંકુચીત પ્રશ્નનો જવાબ આપ્યો કે શું તે મહેસૂલ અદાલત છે. આ પ્રશ્નનો ઉકેલ લાવવા માટે તેમણે ૧૮૮૬ ના અધિનિયમ ૨ હેઠળ આવકવેરા કલેક્ટરના કાર્યોની તપાસ કરી અને ઠરાવ્યું કે તેઓ અમારા મહેસૂલ અદાલત હતા. તેમણે એ દલીલને નકારી કાઢી હતી કે તેમને નોંધણી અધિનિયમ હેઠળ કુલસચિવ અથવા પેટા-કુલસચિવ તરીકે ગણી શકાય અને તેથી, તેમને આ નિષ્કર્ષ પર પહોંચવામાં કોઈ મુશ્કેલી ન લાગી કે તેઓ મહેસૂલ અદાલત છે. વર્તમાન કેસમાં બોમ્બે વડી અદાલતે પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટના નિષ્કર્ષને ઉલટાવીને અને અપીલકર્તા દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી ફરિયાદને રદ કરવાના નિર્દેશમાં આ નિર્ણય પર નોંધપાત્ર રીતે આધાર રાખ્યો છે. ઇન રી: પુનમચંદ માણેકલાલ આઈએલઆર ૩૮ બોમ ૬૪૨માં પૂર્ણ પીઠ દ્વારા લેવામાં આવેલો મત સાચો છે કે કેમ તે ધ્યાનમાં લેવું બિનજરૂરી છે, કારણ કે આવકવેરાના કાયદાની સંબંધિત જોગવાઈઓમાં ૧૯૨૨માં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો હતો અને હવે વિવિધ વિચારણાઓએ મહત્વ ધારણ કર્યું છે. હવે એવું માનવું શક્ય નથી કે આવકવેરાના અધિકારી મહેસૂલ અદાલત છે, અને ખરેખર શ્રી દેસાઈ દ્વારા અમારી સામે આ દલીલ કરવામાં આવી નથી.

પરિણામે, અપીલ નિષ્ફળ જાય છે અને રદ કરવામાં આવે છે.

જસ્ટિસ કે. સી. દાસ ગુપ્તા

શું ભારતીય આવકવેરો અધિનિયમ ૧૯૨૨ હેઠળ આવકવેરાના અધિકારી છે, જે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૯૫ની પેટા-કલમ (૧) માં કલમ (બી) ના અર્થમાં આવેલી અદાલત છે? આ ટૂંકો પરંતુ મુશ્કેલ પ્રશ્ન છે જે બોમ્બેની વડી અદાલતના ચુકાદા સામે આ અપીલમાં ઊભો થાય છે. તા.૨૪-૧૧-૧૯૪૯ પર, અપીલકર્તાએ બોમ્બેના પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટની અદાલતમાં ફરિયાદ દાખલ કરી હતી, જેમાં આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે જ્યારે સામાવાળા મુલજી મણિલાલ કામદારની જામનગર સર્કલના આવકવેરાના અધિકારી દ્વારા તપાસ કરવામાં આવી હતી, ત્યારે તેમણે એવા જવાબો આપ્યા હતા જે તેમની જાણકારીમાં ખોટા હતા. તેમણે ઉક્ત મુલજી મણિલાલ કામદાર સામે કાર્યવાહીના મુદ્દા માટે પ્રાર્થના કરી હતી, જેથી તેમની સાથે કાયદા અનુસાર વ્યવહાર થઈ શકે. આરોપી દ્વારા વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો કે આવકવેરાના અધિકારી દ્વારા ફરિયાદની ગેરહાજરીમાં મેજિસ્ટ્રેટને કેસની નોંધ લેવા પર પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેમની સામે ખોટું નિવેદન આપવામાં આવ્યું હોવાનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો. આ દલીલ એ રજૂઆત પર આધારિત હતી કે આવકવેરાના અધિકારી કલમ ૧૯૫ (૧) (બી) ના અર્થમાં અદાલત છે. આ વાંધાને પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટે નકારી કાઢ્યો હતો. પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટના આદેશ સામે બોમ્બે વડી અદાલતમાં અરજી કરવામાં આવી હતી. પરંતુ પોતાને કોર્ટના પૂર્ણ ન્યાયપીઠના નિર્ણય ઇન રી: પુનમચંદ માણેકલાલ આઈએલઆર ૩૮ બીઓમ.૬૪૨ અને રાજ્ય વિરુદ્ધ નેમચંદ પશવીરે ૫૭ બીઓમ. એલ.આર.

૧૦૫૬ માં પછીના નિર્ણયથી બંધાયેલ હોવાનું ધ્યાનમાં લેતા. , વડી અદાલત એવું માન્યું હતું કે કલમ ૨૩ આવકવેરાના કાયદા, ૧૯૨૨ હેઠળ કાર્યવાહી કરતી વખતે આવકવેરાના અધિકારી દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૯૫ની પેટા-કલમ (૧) માં કલમ (બી) ના અર્થમાં મહેસૂલ અદાલત છે. બંધારણની કલમ ૧૩૪ (૧) (સી) હેઠળ વડી અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલા પ્રમાણપત્રના આધારે ફરિયાદી દ્વારા વડી અદાલતના દ્રષ્ટિકોણની ચોકસાઈને અમારી સામે પડકારવામાં આવી છે.

કલમ ૧૯૫ (૧) (બી) એ ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમોનો એક સમૂહ છે, જેમાં ફોજદારી કાયદાના સામાન્ય નિયમમાં અપવાદો મૂકવામાં આવ્યા છે કે કોઈ પણ વ્યક્તિ દ્વારા અદાલતમાં ફોજદારી કાર્યવાહી શરૂ કરી શકાય છે. આ નિયમમાં કલમ ૧૯૬, ૧૯૬એ, ૧૯૭, ૧૯૭એ, ૧૯૮, ૧૯૮એ અને ૧૯૯ સાથે કલમ ૧૯૫ અપવાદો પૂરા પાડે છે. કલમ ૧૯૫ તેની પ્રથમ પેટા-કલમમાં સંખ્યાબંધ ગુનાઓનો ઉલ્લેખ કરે છે, જેમાં સૂચવ્યા મુજબ વ્યક્તિઓની લેખિત ફરિયાદ સિવાય કોઈ પણ અદાલત સજ્જાન લેશે નહીં. ગુનાઓના ત્રણ વર્ગો સામે ત્રણ (આ પેટા-કલમની એ), (બી) અને (સી) જૂથમાં કાર્યવાહી કરવામાં આવે છે. કલમ ૧૯૫ (૧) (એ) ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૭૨ થી ૧૮૮ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુનાઓ સાથે સંબંધિત છે અને જોગવાઈ કરે છે કે કોઈ પણ અદાલત "સંબંધિત જાહેર સેવક અથવા અન્ય કોઈ જાહેર સેવક કે જેને તે ગોંણ છે" તેની

લેખિત ફરિયાદ સિવાય આમાંના કોઈપણ ગુનાની નોંધ લેશે નહીં. કલમ ૧૯૫ (૧) (બી) કલમ ૧૯૩, ૧૯૪, ૧૯૫, ૧૯૬, ૧૯૯, ૨૦૦, ૨૦૫, ૨૦૬, ૨૦૭, ૨૦૮, ૨૦૯, ૨૧૦, ૨૧૧ અને ૨૨૮ હેઠળ સજા પામેલા ગુનાઓ સાથે સંબંધિત છે અને જોગવાઈ કરે છે કે જ્યારે કોઈ પણ અદાલતમાં કોઈ કાર્યવાહીમાં અથવા તેના સંબંધમાં આવો કોઈ ગુનો કરવામાં આવ્યો હોવાનો આરોપ મૂકવામાં આવે ત્યારે કોઈ પણ અદાલત આવી અદાલત અથવા અન્ય કોઈ અદાલતની લેખિત ફરિયાદ સિવાય તેની નોંધ લેશે નહીં, જેમાં આવી અદાલત તાબા હેઠળ છે. કલમ ૧૯૫ (૧) (સી) કલમ ૪૬૩, ૪૭૧, ૪૭૫ અને ૪૭૬ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુનાઓ સાથે સંબંધિત છે અને એવી જોગવાઈ કરે છે કે જ્યારે આવી કાર્યવાહીમાં રજૂ કરાયેલા અથવા પુરાવામાં આપવામાં આવેલા કોઈપણ દસ્તાવેજના સંબંધમાં કોઈ પણ અદાલતમાં કોઈ કાર્યવાહીમાં પક્ષકાર દ્વારા આવો કોઈ ગુનો કરવામાં આવ્યો હોવાનો આરોપ મૂકવામાં આવે છે, ત્યારે કોઈ પણ અદાલત આવી અદાલત અથવા અન્ય કોઈ અદાલતની લેખિત ફરિયાદ સિવાય તેની નોંધ લેશે નહીં, જેમાં આવી અદાલત તાબા હેઠળની છે.

કલમ ૧૯૫ની બીજી પેટા-કલમ આ રીતે ચાલે છે:-

"પેટા-કલમ (૧) ની કલમો (બી) અને (સી) માં, "અદાલત" શબ્દમાં દીવાની, મહેસૂલ અથવા ફોજદારી અદાલતનો સમાવેશ થાય છે, પરંતુ તેમાં ભારતીય નોંધણી અધિનિયમ ૧૮૭૭ હેઠળ નોંધણી અધિકારી અથવા પેટા-નિબંધકનો સમાવેશ થતો નથી. "

આ અપીલમાં અમે કલમ ૧૯૫ (૧) ની કલમ (બી) સાથે સીધા જ સંબંધિત છીએ. મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ અપીલકર્તાની ફરિયાદમાં કલમ ૧૯૩ આઈ.પી.સી. હેઠળ ગુનો આચરવામાં આવ્યો હોવાનો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો જેમાં આવકવેરાના અધિકારી, વોર્ડ એ, જામનગર સર્કલ, જામનગર દ્વારા શપથ પર તપાસવામાં આવેલ. વર્ષ ૧૯૪૯-૫૦ અને ૧૯૫૦-૫૧ માટે ફરિયાદી સામે મૂલ્યાંકન કાર્યવાહીના સંબંધમાં જ તપાસ હાથ ધરવામાં આવી હતી. જો આવકવેરાના અધિકારી અદાલત હોય તો તે જરૂરી છે કે મેજિસ્ટ્રેટ આવકવેરાના અધિકારીની ફરિયાદ સિવાય આ ગુનાની નોંધ લેવાનો હકદાર ન હતો. આ રીતે આવકવેરાના અધિકારી અદાલત છે કે નહીં તે પ્રશ્ન ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે.

આવકવેરાના અધિકારી, ૧૯૨૨ની કલમ ૫માં કાયદાના હેતુઓ માટે આવકવેરાના સત્તામંડળના છ વર્ગોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. આવકવેરાના અધિકારીનું પ્રાથમિક કાર્ય એ આવકનું મૂલ્યાંકન છે જે કાયદાની કલમ ૩ હેઠળ કર લાદવા માટે વસૂલવામાં આવે છે અને તેના પર ચૂકવવાપાત્ર કરના નિર્ધારણનું. તેણે આ કાયદા હેઠળ અન્ય કાર્યો કરવાના છે જે આ મુખ્ય કાર્ય માટે સહાયક છે. કલમ ૫ (૭) હેઠળ આવકવેરાના અધિકારીઓ નિરીક્ષણ નિયામક, આવકવેરાના કમિશનર અને તપાસ સહાયક આવકવેરાના કમિશનરને આધીન હોય છે, જેમના અધિકારક્ષેત્રમાં તેઓ તેમના કાર્યો કરે છે. કલમ ૫(૮) હેઠળ

તેમણે કેન્દ્રીય મહેસૂલ બોર્ડના આદેશો, સૂચનાઓ અને નિર્દેશોનું પાલન કરવું પડશે. કાયદાનું પ્રકરણ III તેની કેટલીક કલમોમાં જણાવે છે કે આવકના કયા મુખ્ય વિભાગો-નફો અને લાભ આવકવેરાને પાત્ર રહેશે અને આવકવેરાના અધિકારીએ વસૂલ કરી શકાય તેવી આવકનું મૂલ્યાંકન કરવાના તેના મુખ્ય કાર્યના હેતુ માટે જે ફરજો બજાવવી પડશે તે સૂચવે છે. દાખલા તરીકે કપાત કલમ ૭(૨) (iiA) કરદાતાની માલિકીના અથવા તેની નોકરીના હેતુ માટે તેના દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતા વાહનના સંદર્ભમાં આવકવેરાના અધિકારી અંદાજ કરે તેવી રકમ હશે." માન્ય ભથ્થાં કલમ ૧૦(૨) (૧) હેઠળ "આવકવેરાના અધિકારી નક્કી કરે તેવી રકમ હશે; કલમ ૧૦(૨)(ix) હેઠળ વ્યવસાયના સામાન્ય અભ્યાસક્રમમાં આપવામાં આવેલી લોનના સંદર્ભમાં પણ એવી રકમ હશે જેનો આવકવેરાના અધિકારી વસૂલ ન કરી શકાય તેવો અંદાજ લગાવી શકે. ફરીથી, કલમ ૧૦ (૪) (એ) ની કલમ (એ) અને કલમ (બી) માં ઉલ્લેખિત ભથ્થાં "જો આવકવેરાના અધિકારીના મતે આવા કોઈપણ ભથ્થું અતિશય અથવા ગેરવાજબી હોય તો" કરી શકાતા નથી. કલમ ૧૦ (૫) ની જોગવાઈમાં આવકવેરાના અધિકારીને ત્યાં વ્યવહાર કરવામાં આવતા કેસોમાં પોતાને સંતુષ્ટ કરવાની જરૂર છે કે શું સંપત્તિના હસ્તાંતરણનો મુખ્ય હેતુ આવકવેરાની જવાબદારીમાં ઘટાડો કરવાનો હતો કે કેમ અને તે જોગવાઈ કરે છે કે જ્યાં તે એટલો સંતુષ્ટ છે ત્યાં સંપત્તિની વાસ્તવિક કિંમત આવકવેરાના અધિકારી નક્કી કરે તેવી રકમ હશે. કલમ ૧૨ (એ), ૧૩ અને ૧૭ એ આવકવેરાના અધિકારીને

સંતોષવા અથવા આકારણીના હેતુ માટે અભિપ્રાય રચવા માટેની વિવિધ બાબતો દર્શાવતી અન્ય કલમો છે. આકારણી કરતી વખતે અનુસરવાની પ્રક્રિયા નક્કી કરતી કાયદાનું પ્રકરણ IV અન્ય બાબતોની સાથે સાથે આવકનું વળતર માંગવાની ફરજ લાદે છે; (કલમ ૨૨), આવકનું મૂલ્યાંકન કરવાની અને કરદાતા દ્વારા ચૂકવવાપાત્ર રકમ નક્કી કરવાની ફરજ (કલમ ૨૩); કંપનીઓને સુપર-ટેક્સ આકારણી કરવાની સત્તા (કલમ ૨૩એ); નિયમિત આકારણી અગાઉથી કામચલાઉ આકારણી કરવાની સત્તા (કલમ ૨૩બી). જોકે એ સ્પષ્ટ છે કે આ વિવિધ કાર્યો યોગ્ય રીતે કરવા માટે આવકવેરાના અધિકારીએ દસ્તાવેજો અને વ્યક્તિઓની તપાસ કરવી જરૂરી છે. આ હેતુ માટેની સત્તાઓ કાયદાની કલમ ૩૭માં આવકવેરાના અધિકારી (અને અમુક અન્ય આવકવેરાના અધિકારીઓ) ને આપવામાં આવી છે. કલમ ૩૭ની પ્રથમ પેટા-કલમ આ રીતે ચાલે છે:—

"આવકવેરાના અધિકારી, અપીલ સહાયક કમિશનર અને અપીલ ટ્રિબ્યુનલ, આ કાયદાના હેતુઓ માટે, નીચેની બાબતોના સંદર્ભમાં દાવાની સુનાવણી કરતી વખતે દીવાની પ્રોસિજર કોડ ૧૯૦૮ (૫/૧૯૦૮) હેઠળ અદાલતમાં નિહિત સમાન સત્તાઓ ધરાવશે, એટલે કે:—

- (ક) શોધ અને નિરીક્ષણ;
- (બી) બેંકિંગ કંપનીના કોઈપણ અધિકારી સહિત કોઈપણ વ્યક્તિની હાજરી લાગુ કરવી અને શપથ પર તેની તપાસ કરવી;
- (ગ) હિસાબી પુસ્તકો અને અન્ય દસ્તાવેજો રજૂ કરવાની ફરજ પાડવી; અને
- (ડી) સમન્સ બહાર પાડવું."

બીજી પેટા-કલમ કમિશનર દ્વારા વિશેષ રીતે અધિકૃત કોઈપણ આવકવેરાના અધિકારીને કોઈપણ બિલ્ડિંગમાં પ્રવેશવા અને તપાસ કરવા અને હિસાબી પુસ્તકો અને અન્ય દસ્તાવેજો જપ્ત કરવાની સત્તા આપે છે. ત્રીજી પેટા-કલમ હેઠળ આવકવેરાના અધિકારી ચોક્કસ પ્રક્રિયાને અનુસરીને હિસાબી પુસ્તકો અને અન્ય દસ્તાવેજો જપ્ત કરી શકે છે અથવા જાળવી શકે છે. આ કલમની ચોથી પેટા-કલમ કે જે કોઈ સત્તા પ્રદાન કરતી નથી પરંતુ સામાવાળા દ્વારા તેના પર ભારપૂર્વક આધાર રાખવામાં આવ્યો છે, તેના પર આ ચુકાદામાં પછીથી સંપૂર્ણ વિગતવાર ચર્ચા કરવામાં આવશે.

ઉપર આપેલા આવકવેરાના અધિકારીના કાર્યોના સંક્ષિપ્ત સારાંશ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તે રાજ્યના કાર્યકારી અંગનો એક અભિન્ન ભાગ છે. આમાંથી કેટલાક કાર્યકારી કાર્યો હાથ ધરવા માટે તેની પાસે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા હેઠળ અદાલતમાં નિહિત સત્તાઓ હશે તે હકીકત તેને ન્યાયિક અંગના અંગમાં રૂપાંતરિત કરવાની અસર કરતી નથી. એવું માનવામાં આવ્યું છે કે તે અર્ધ-ન્યાયિક અધિકારી છે. જોકે તેને અદાલત બનાવવા માટે તે પૂરતું નથી. આપણે તેને અદાલત કહી શકીએ તે પહેલાં તેને રાજ્યના ન્યાયિક અંગનો એક ભાગ બતાવવો જોઈએ. કલમ ૩૭ (૪) ની અસરને પાછળથી વિચારણા માટે છોડી દેવી એ સ્પષ્ટ છે કે આવકવેરાના અધિકારી અદાલત નથી.

અમે ઉચ્ચ અદાલતોના અસંખ્ય નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કરવો જરૂરી માન્યો નથી જેમાં અદાલત શું છે તે પ્રશ્ન પર વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. અમે આને બિનજરૂરી ગણાવ્યું છે, ખાસ કરીને એ હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને કે આમાંના મોટાભાગના જગન્નાથપ્રસાદ વિરૂદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય ૧૯૬૩ એસ. સી.આર.૨૪૨ માં આ અદાલતના તાજેતરના નિર્ણયમાં નોંધવામાં આવ્યા હતા, જ્યાં વેચાણવેરાના અધિકારી ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૧૯૫ (૨) ના અર્થમાં અદાલત હતા કે નહીં તે પ્રશ્ન ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યો હતો. આ અદાલતે એવું માન્યું હતું કે વેચાણવેરાના અધિકારી તે કલમના અર્થમાં અદાલત નથી. કપૂર, ન્યાયાધીશે અદાલત માટે આપેલા આ ચુકાદામાં દર્શાવેલ તમામ કારણો આવકવેરાના અધિકારીના કેસમાં લાગુ પડે છે અને જો તે કેસમાં તર્ક સાચો માનવામાં આવે છે, કારણ કે તે આવકવેરાના અધિકારી હોવા જ જોઈએ, તો તેને પણ અદાલત ન ગણવા જોઈએ—સિવાય કે કાયદાની કલમ ૩૭ (૪) ની જોગવાઈઓમાંથી કોઈ અલગ નિષ્કર્ષ ન્યાયી ઠેરવવામાં આવે.

આ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠે જસવંત સુગર મિલ્સ વિરૂદ્ધ લક્ષ્મીચંદ ૧૯૬૩ ૨ એસ.સી.આર. ૮૫૦માં શું કહ્યું તેનો અહીં ઉલ્લેખ કરવો અયોગ્ય રહેશે નહીં. આવકવેરાના અધિકારીઓના કાર્યોની પ્રકૃતિના સંદર્ભમાં. તે કેસમાં અદાલતના નિર્ણય માટેનો પ્રશ્ન એ હતો કે શું યુ. પી. ઔદ્યોગિક વિવાદ અધિનિયમની કલમ ૩ અને ૮ હેઠળ સરકારી આદેશની કલમ ૨૯ હેઠળ

સમાધાન અધિકારી બંધારણની કલમ ૧૩૬ ના અર્થમાં "ટ્રિબ્યુનલ" છે અને કોર્ટે જણાવ્યું હતું કે તે આવી ટ્રિબ્યુનલ નથી. અન્ય સત્તામંડળના ઉદાહરણો જેમની પ્રાથમિક કામગીરી વહીવટી છે તેમ છતાં તેમની ન્યાયિક રીતે કામ કરવાની ફરજ છે, જસ્ટિસ શાહે કોર્ટ વતી બોલતા કહ્યું:—

"કાયદા દ્વારા સત્તા પર ન્યાયિક રીતે લાદવામાં આવેલ કાર્ય કરવાની ફરજ એ જરૂરી નથી કે સત્તા રાજ્યની ન્યાયિક સત્તા સાથે જોડાયેલ હોય. વહીવટી અથવા કાર્યકારી સત્તાવાળાઓ પણ ઘણીવાર તેમના બંધારણના આધારે નાગરિકોના અધિકારોને અસર કરતા પ્રશ્નનો સામનો કરવા માટે ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરે છે. મહેસૂલ બોર્ડ, કસ્ટમ્સ ઓથોરિટીઝ; મોટર વાહન ઓથોરિટીઝ, આવકવેરો અને વેચાણવેરાના અધિકારીઓ એ આવા વહીવટી સત્તામંડળના ઉદાહરણો છે, જેઓ તેમની રચના કરતા કાયદાની સ્પષ્ટ જોગવાઈઓ દ્વારા અથવા તે હેઠળ ઘડવામાં આવેલા નિયમો દ્વારા અથવા કાયદાઓ અથવા તેમને આપવામાં આવેલી સત્તાઓમાંથી કોઈ એકની અસર દ્વારા ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાની ફરજ હેઠળ હોવા છતાં હજુ પણ રાજ્યની ન્યાયિક સત્તાના પ્રતિનિધિઓ નથી. તેમનું પ્રાથમિક કાર્ય વહીવટી છે, ન્યાયિક નહીં."

તે સાચું છે કે આવકવેરાના અધિકારી અદાલત કે ટ્રિબ્યુનલ હતા કે કેમ તે પ્રશ્ન જસવંત સુગર મિલના કેસ ૧૯૬૩ એસ. સી.આર. ૨૪૨ માં સીધા નિર્ણય માટે ન હતો. જો કે તે સ્પષ્ટ છે કે બંધારણ અધિકારી ટ્રિબ્યુનલ નથી તેવા નિષ્કર્ષ પર આવવા માટે કોર્ટે જે તર્ક માટે અરજી કરી હતી તેના ભાગરૂપે આ અદાલતનો અભિપ્રાય હતો કે આવકવેરાના અધિકારી પણ "ટ્રિબ્યુનલ" નથી. દેખીતી રીતે, જો તે ટ્રિબ્યુનલ પણ ન હોય તો તે કોર્ટ ન હોઈ શકે.

સામાવાળા વતી અમારી સમક્ષ હાજર થયેલા શ્રી દેસાઈ દ્વારા તે ગંભીર રીતે વિવાદિત નથી કે આવકવેરાના અધિકારીના કાર્યોને જોતા એવું કહેવું શક્ય નથી કે આવકવેરાના અધિકારી અદાલત છે, ખાસ કરીને ઉપર ઉલ્લેખિત જગન્નાથ પ્રસાદ ૧૯૬૩ ૨ એસ.સી.આર. ૮૫૦ ના કેસમાં આ અદાલતના નિર્ણય પછી. તેમની મુખ્ય દલીલ એ છે કે આવકવેરાના અધિકારી મૂળરૂપે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૯૫ના અર્થમાં અદાલત ન હોવા છતાં, કલમ ૩૭ (૪) માં ડીમિંગ જોગવાઈએ તેમને અદાલત બનાવી દીધા છે. કલમ ૩૭ (૪) આ રીતે ચાલે છે:

"આ કલમમાં ઉલ્લેખિત કોઈપણ સત્તાધિકારી સમક્ષની કોઈપણ કાર્યવાહીને કલમ ૧૯૩ અને ૨૨૮ના અર્થમાં અને ભારતીય દંડ સંહિતા (૧૯૬૦નો ૪૫) ની કલમ ૧૯૬ના હેતુઓ માટે ન્યાયિક કાર્યવાહી માનવામાં આવશે."

આ વિભાગમાં ઉલ્લેખિત સત્તાવાળાઓ આવકવેરાના અધિકારી, અપીલ સહાયક કમિશનર, કમિશનર અને અપીલ ટ્રિબ્યુનલ છે. તેથી કલમ ૩૭ની પેટા-કલમ (૪) ની સીધી અસર એ છે કે આવકવેરાના અધિકારી સમક્ષની કાર્યવાહીને કલમ ૧૯૩ અને કલમ ૨૨૮ના અર્થમાં અને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૯૬ના હેતુઓ માટે "ન્યાયિક કાર્યવાહી માનવામાં આવશે". જેમ જેમ આપણે આ વિભાગ વાંચીએ છીએ તેમ તે તરત જ આંખ તરફ દોરી જાય છે કે ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૧૯૫ નો આમાં કોઈ ઉલ્લેખ નથી. ૧૯૫૬માં આ ડીમિંગ જોગવાઈ રજૂ કરતી વખતે સંસદે કલમ ૧૯૫ના હેતુ માટે ડીમિંગ

જોગવાઈને લંબાવવાની જરૂર ન હોવાનું માન્યું હતું. જો સંસદનો ઇરાદો આ જોગવાઈનું પરિણામ રજૂ કરવાનો હોય કે આ કલમમાં સત્તાવાળાઓને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૯૫ (૨) ના અર્થમાં અદાલત માનવામાં આવે, તો એવી અપેક્ષા રાખવી વાજબી છે કે સંસદે "અને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૯૫ (૨) ના અર્થમાં અદાલત માનવામાં આવશે"; અથવા "ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૯૫ ના હેતુ માટે અદાલત માનવામાં આવશે" અથવા કેટલાક સમાન શબ્દસમૂહો ઉમેર્યા હશે. આવા કોઈપણ શબ્દોનો ઉપયોગ કરવાની ચૂક ત્યારે વધુ નોંધપાત્ર બને છે જ્યારે આપણે જોઈએ છીએ કે ૧૯૫૬ પહેલાં અનેક પ્રસંગોએ સંસદે એવો ઇરાદો વ્યક્ત કર્યો હતો કે કલમ ૧૯૫ના હેતુ માટે કોઈ ચોક્કસ સત્તા અદાલત હોવી જોઈએ અને તે હેતુને અમલમાં મૂકવા માટે સ્પષ્ટ શબ્દો ઉમેર્યા હતા.

આમ, ૧૯૩૬માં ઘડવામાં આવેલા વેતન ચુકવણી અધિનિયમમાં, કલમ ૧૮માં એવું દર્શાવ્યા પછી કે કલમ ૧૫ની પેટા-કલમ (૧) હેઠળ નિયુક્ત દરેક સત્તામંડળને અમુક હેતુઓ માટે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા હેઠળ દીવાની અદાલતની તમામ સત્તાઓ હશે, એમ કહીને આગળ વધવામાં આવ્યું કે "આવા દરેક સત્તામંડળને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૮૯૮ની કલમ ૧૯૫ અને પ્રકરણ XXXV ના હેતુ માટે દીવાની અદાલત માનવામાં આવશે".

ફરીથી, કામદારોના વળતર અધિનિયમની કલમ ૨૩માં, જે કામદારોના વળતર માટેના કમિશનરને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૦૮ હેઠળ દીવાની અદાલતની તમામ સત્તાઓ પ્રદાન કરે છે, તેમાં વિધાનસભાએ ૧૯૨૯માં નીચેના શબ્દો ઉમેર્યા હતા:—

"અને કમિશનરને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૮૯૮ની કલમ ૧૯૫ અને પ્રકરણ XXXV ના તમામ હેતુઓ માટે દીવાની અદાલત માનવામાં આવશે.

એ પણ નોંધવું યોગ્ય છે કે અન્ય કેટલાક કાયદાઓમાં સંસદ એવું કહીને આગળ વધી હતી કે અમુક કાર્યવાહી ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૯૩ અને કલમ ૨૨૮ના અર્થમાં ન્યાયિક કાર્યવાહી હશે અને અમુક હેતુઓ માટે તેને અદાલત પણ માનવામાં આવશે. ૧૯૫૦ના ઇવેન્ચ્યુ પ્રોપર્ટી એક્ટમાં એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે કસ્ટોડિયન દ્વારા કરવામાં આવેલી તપાસને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૯૩ અને કલમ ૨૨૮ના અર્થમાં ન્યાયિક કાર્યવાહી માનવામાં આવશે.

"અને કસ્ટોડિયનને ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૮૯૮ ની કલમ ૪૮૦ અને ૪૮૨ ના અર્થમાં અદાલત માનવામાં આવશે.

સમાન કાયદાનું બીજું ઉદાહરણ ઇવેન્ચ્યુઈ ઇન્ટરેસ્ટ (સેપરેશન) એક્ટ, ૧૯૫૧ની કલમ ૧૭માં જોવા મળે છે, જેમાં એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે સક્ષમ અધિકારી અથવા અપીલ અધિકારી સમક્ષની કોઈપણ કાય વાહી

ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૯૩ અને કલમ ૨૨૮ના અર્થમાં ન્યાયિક કાર્યવાહી હશે.

"અને સક્ષમ અધિકારી અથવા અપીલ અધિકારીને દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૮૯૮ની કલમ ૪૮૦ અને કલમ ૪૮૨ના અર્થમાં દીવાની અદાલત માનવામાં આવશે.

વિસ્થાપિત વ્યક્તિ (વળતર અને પુનર્વસન) અધિનિયમ, ૧૯૫૪ કલમ ૨૬ માં બરાબર સમાન શબ્દોનો ઉપયોગ કરે છે. તે કલમ પહેલા અધિનિયમ હેઠળ નિયુક્ત દરેક અધિકારીને કોઈ પણ તપાસ કરવા અથવા અધિનિયમ હેઠળ કોઈ પણ અપીલની સુનાવણી કરવાના હેતુથી અમુક ચોક્કસ બાબતોના સંદર્ભમાં સમાન સત્તાઓ પ્રદાન કરે છે જે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા હેઠળ દીવાની અદાલતમાં નિહિત છે અને પછી આ રીતે આગળ વધે છે.

"આવા કોઈ પણ અધિકારી સમક્ષની કોઈપણ કાય વાહીને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૯૩ અને કલમ ૨૨૮ના અર્થમાં ન્યાયિક કાર્યવાહી માનવામાં આવશે અને આવા દરેક અધિકારીને દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૮૯૮ની કલમ ૪૮૦ અને ૪૮૨ના અર્થમાં દીવાની અદાલત માનવામાં આવશે. "

તેવી જ રીતે, ઔદ્યોગિક વિવાદ અધિનિયમ, ૧૯૪૭ કલમ ૧૧ની પેટા-કલમ ૩માં જોગવાઈ કર્યા પછી કે બોર્ડ, કોર્ટ, શ્રમ અદાલત, ટ્રિબ્યુનલ

અથવા રાષ્ટ્રીય ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કરવામાં આવતી દરેક તપાસ અથવા તપાસને કલમ ૧૯૩ના અર્થમાં ન્યાયિક કાર્યવાહી માનવામાં આવશે અને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૨૨૮ એ જ કલમની પેટા-કલમ (૮) માં એવી જોગવાઈ ઉમેરે છે કે:

"દરેક શ્રમ અદાલત, ટ્રિબ્યુનલ અથવા રાષ્ટ્રીય ટ્રિબ્યુનલને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૮૯૮ની કલમ ૪૮૦ અને કલમ ૪૮૨ના હેતુઓ માટે દીવાની અદાલત માનવામાં આવશે.

આ પેટા-કલમ ૧૯૫૦માં ઉમેરવામાં આવી હતી.

આની સાથે સ્પષ્ટ રીતે વિપરીત એવા કાયદાઓ છે જે એમ કહીને કે અમુક કાર્યવાહી ન્યાયિક કાર્યવાહી હશે, તે ઉમેરવાનું ટાળે છે કે સત્તાધિકારીને અદાલત માનવામાં આવશે. આવો જ એક કાયદો સી કસ્ટમ્સ એક્ટ છે, જે કલમ ૧૭૧એ (૪) માં જણાવે છે કે તે કલમ હેઠળની દરેક તપાસને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૯૩ અને કલમ ૨૨૮ના અર્થમાં ન્યાયિક કાર્યવાહી માનવામાં આવશે અને ત્યાં જ અટકશે. કંઈક અંશે સમાન જોગવાઈ, જોકે વિવિધ શબ્દસમૂહોમાં એડમિનિસ્ટ્રેટર-જનરલ એક્ટ (III/૧૯૧૩) ની કલમ ૫૧ માં જોવા મળે છે જે આ રીતે ચાલે છે:—

"જે કોઈ પણ, આ અધિનિયમ દ્વારા અધિકૃત કોઈપણ તપાસ દરમિયાન, શપથ પર એવું નિવેદન કરે છે જે ખોટું છે અને જે તે જાણે છે અથવા ખોટું

માને છે અથવા સાચું હોવાનું માનતો નથી, તેણે ન્યાયિક કાર્યવાહીના તબક્કામાં ઇરાદાપૂર્વક ખોટા પુરાવા આપ્યા હોવાનું માનવામાં આવશે.”

અપીલકર્તા વતી અમારી સમક્ષ હાજર રહેલા વિદ્વાન સોલિસિટર જનરલે ભારપૂર્વક વિનંતી કરી હતી કે જો વિધાનસભાનો ઇરાદો ક્યારેય એવો રહ્યો હોત કે આવકવેરાના અધિકારી અથવા કલમ ૩૭માં ઉલ્લેખિત અન્ય સત્તાવાળાઓને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૯૫ના હેતુ માટે અદાલત ગણવા જોઈએ, તો તેણે તે ઇરાદાને સ્પષ્ટ શબ્દસમૂહમાં વ્યક્ત કરવાની કાળજી લીધી હોત. કોઈ પણ સંજોગોમાં, વિદ્વાન વકીલ દલીલ કરે છે કે, જ્યારે ૧૯૫૬માં જૂની કલમ ૩૭નું સંસદમાં સંપૂર્ણપણે પુનર્ગઠન કરવામાં આવ્યું હતું, જે ઓછામાં ઓછું તેમની સમક્ષ ઉપર ઉલ્લેખિત સંખ્યાબંધ કાયદાઓમાં કાયદાકીય સ્વરૂપોની સુસ્થાપિત પદ્ધતિ હતી, જેનો હેતુ એ હતો કે કોઈ સત્તામંડળને કલમ ૧૯૫ના હેતુ માટે અદાલત ગણવામાં આવશે અથવા ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની અન્ય કોઈ જોગવાઈ તે પદ્ધતિને અનુસરવામાં નિષ્ફળ રહેવાનું કોઈ કલ્પનીય કારણ હોઈ શકે નહીં. અમારા મતે, આ દલીલમાં નોંધપાત્ર બળ છે.

આરોપી-સામાવાળા શ્રી દેસાઈ વતી સૂચવે છે કે વાસ્તવમાં વપરાયેલા શબ્દો, એટલે કે. ,

"સત્તાધિકારી સમક્ષની કાર્યવાહી ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૯૩ અને કલમ ૨૨૮ના અર્થમાં ન્યાયિક કાર્યવાહી હશે "એ હેતુને અમલમાં મૂકવા માટે પૂરતા હતા કે તે સત્તાધિકારીને પણ દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની

કલમ ૧૯૫ના અર્થમાં અદાલત માનવામાં આવશે. વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા અનુસાર, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૯૩ના અર્થમાં ન્યાયિક કાર્યવાહી માત્ર અદાલત સમક્ષ જ થઈ શકે છે. આ દરખાસ્ત માટે આપણે સિદ્ધાંત અથવા સત્તામાં કોઈ સમર્થન મેળવી શકતા નથી. તેનાથી વિપરીત આપણને સ્પષ્ટ લાગે છે કે અર્ધ-ન્યાયિક હોય અને અદાલત ન હોય તેવી ટ્રિબ્યુનલો સામેની કાર્યવાહીને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૯૩ના અર્થમાં ન્યાયિક કાર્યવાહી તરીકે ગણી શકાય. ભારતીય દંડ સંહિતાની સંખ્યાબંધ કલમોમાં "ન્યાયિક કાર્યવાહી" શબ્દોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હોવા છતાં, તેમાં શબ્દોની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી નથી, તેમ છતાં "ન્યાયની અદાલત" શબ્દો તેમજ "ન્યાયાધીશ" શબ્દોની પણ વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે. ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, જેમાં "ન્યાયિક કાર્યવાહી" શબ્દસમૂહ પણ કેટલીક કલમોમાં જોવા મળે છે, તેણે તેને કલમ ૪ (એમ) માં આ રીતે વ્યાખ્યાયિત કરી છે: "ન્યાયિક કાર્યવાહીમાં એવી કોઈપણ કાર્યવાહીનો સમાવેશ થાય છે જે દરમિયાન પુરાવા કાયદેસર રીતે શપથ પર લેવામાં આવે છે અથવા લઈ શકાય છે. ન્યાયિક કાર્યવાહીની આ વ્યાખ્યા શરૂઆતથી જ ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૮૮૮ માં સામેલ કરવામાં આવી હતી. હકીકત એ છે કે ૧૮૮૮ થી આટલા વર્ષો સુધી સંસદે ભારતીય દંડ સંહિતામાં "ન્યાયિક કાર્યવાહી" શબ્દોની કોઈ વ્યાખ્યા આપવાનું યોગ્ય માન્યું નથી, તે વિચારવા માટે કેટલાક સમર્થન

છે કે ભારતીય દંડ સંહિતામાં "ન્યાયિક કાર્યવાહી" શબ્દોનો અર્થ ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતામાં સમાન હોઈ શકે છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, તે વાજબી વિચાર હશે કે ભારતીય દંડ સંહિતામાં પણ "ન્યાયિક કાર્યવાહી" શબ્દોનો ઉપયોગ નીચેનાનો સમાવેશ કરવા માટે કરવામાં આવ્યો છે:"કોઈપણ કાર્યવાહી કે જે દરમિયાન પુરાવા કાયદેસર રીતે શપથ પર લેવામાં આવે છે અથવા લઈ શકાય છે. તે "ન્યાયિક કાર્યવાહી" શબ્દોનો અર્થ લાવશે જેનો સમાવેશ કરવા માટે ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે:"કોઈપણ કાર્યવાહી કે જે દરમિયાન પુરાવા કાયદેસર રીતે શપથ પર લેવામાં આવે છે અથવા લઈ શકાય છે. તે "ન્યાયિક કાર્યવાહી" શબ્દોના અર્થમાં ઘણા અર્ધ-ન્યાયિક સત્તાવાળાઓ સમક્ષ કાર્યવાહી લાવશે જે અદાલત નથી, દા. ત. , કસ્ટમ્સ અધિકારી અથવા વેચાણ કર અધિકારી.

કલમ ૧૯૩ અથવા ભારતીય દંડ સંહિતાની અન્ય કોઈ કલમમાં ઉપયોગમાં લેવાતા "ન્યાયિક કાર્યવાહી" શબ્દોની ચોક્કસ વ્યાખ્યાનો પ્રયાસ કરવો આપણા વર્તમાન હેતુ માટે બિનજરૂરી છે. જો કે આવી કોઈ વ્યાખ્યા વિના પણ તે સ્પષ્ટ દેખાય છે કે "ન્યાયિક કાર્યવાહી" શબ્દસમૂહ માત્ર અદાલતો સમક્ષની કાર્યવાહી જ નહીં પરંતુ અમુક અન્ય ટ્રિબ્યુનલો સમક્ષની કાર્યવાહીનો સમાવેશ કરવા માટે પૂરતો વ્યાપક છે. એ નિર્દેશ કરવો યોગ્ય છે કે જો અદાલત સિવાયની અન્ય કોઈ સત્તા સમક્ષની કાર્યવાહી ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ

૧૯૩ના અર્થમાં ન્યાયિક કાર્યવાહી ન હોઈ શકે, તો સંસદ માટે ઇવેક્યુઈ પ્રોપર્ટી એક્ટ ૧૯૫૦, ઇવેક્યુઈ ઇન્ટરેસ્ટ (સેપરેશન) એક્ટ, ૧૯૫૦ અને ડિસપ્લેસડ પર્સન્સ (કોમ્પેન્સેશન એન્ડ રીહેબીલીટેશન) એક્ટ, ૧૯૫૪માં એ ઉમેરવું જરૂરી ન હોત કે અમુક સત્તાધિકારીઓ સમક્ષની કાર્યવાહી ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૯૩ અને ૨૨૮ના અર્થમાં ન્યાયિક કાર્યવાહી હશે. ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાના અમુક હેતુઓ માટે "દીવાની અદાલત" માનવામાં આવે છે. આ સંબંધમાં ઔદ્યોગિક વિવાદ અધિનિયમની કલમ ૧૧ (૩) અને ૧૧ (૮) ની જોગવાઈઓની નોંધ લેવી ખાસ કરીને રસપ્રદ છે, જેનો આપણે પહેલેથી જ ઉલ્લેખ કર્યો છે. મૂળ રૂપે ઘડવામાં આવેલી કલમ ૧૧ (૩) હેઠળ બોર્ડ, કોર્ટ અથવા ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કરવામાં આવતી દરેક તપાસ અથવા તપાસને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૯૩ અને કલમ ૨૨૮ના અર્થમાં ન્યાયિક કાર્યવાહી માનવામાં આવશે. જ્યારે સંસદે આ કલમમાં પેટા-કલમ (૮) ઉમેર્યું ત્યારે જે કાયદો ઘડવામાં આવ્યો હતો તે એ હતો કે દરેક ટ્રિબ્યુનલને કલમ ૪૮૦ અને કલમ ૪૮૨, ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૯૮૮ ના હેતુ માટે દીવાની અદાલત માનવામાં આવશે. અધિનિયમ ૩૬/૧૯૫૬ દ્વારા સુધારા પછી કલમ ૧૧ (૩) નો અંતિમ ભાગ આ રીતે ચાલ્યો હતો:—

"બોર્ડ, કોર્ટ, લેબર કોર્ટ, ટ્રિબ્યુનલ અથવા રાષ્ટ્રીય ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કરવામાં આવેલી દરેક તપાસ અથવા તપાસને ભારતીય દંડ સંહિતાની

કલમ ૧૯૩ અને કલમ ૨૨૮ના અર્થમાં ન્યાયિક કાર્યવાહી માનવામાં આવશે. "

આ જ કાયદાએ કલમ ૮ માં "ટ્રિબ્યુનલ" શબ્દો માટે "લેબર કોર્ટ ટ્રિબ્યુનલ અથવા નેશનલ ટ્રિબ્યુનલ" શબ્દોને બદલ્યા હતા. જો કે, બોર્ડ દ્વારા કરવામાં આવતી દરેક તપાસ અથવા તપાસને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૯૩ અને કલમ ૨૨૮ના અર્થમાં ન્યાયિક કાર્યવાહી માનવામાં આવે છે તે હકીકત હોવા છતાં, સંસદ એવું કહેવાનું ટાળતી હતી કે બોર્ડને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૪૮૦ અને કલમ ૪૮૨ના હેતુ માટે દીવાની અદાલત પણ માનવામાં આવશે. આ એ હકીકત પર ભાર મૂકે છે કે વિધાનસભા એવું માનતી ન હતી કે કોઈ સત્તા સમક્ષની કાર્યવાહીને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૯૩ અને કલમ ૨૨૮ના અર્થમાં ન્યાયિક કાર્યવાહી માનવામાં આવશે તે કાયદો ઘડવાની જરૂરી અસર એ હશે કે તે સત્તા પણ અદાલત માનવામાં આવશે. હવે એમ કહેવાનો કે ભારતીય આવકવેરાના અધિનિયમની કલમ ૩૭ (જ) માં જોગવાઈ કરતી વિધાનસભા કે નિર્દિષ્ટ સત્તામંડળો સમક્ષની કાર્યવાહી ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૯૩ અને કલમ ૨૨૮ના અર્થમાં ન્યાયિક કાર્યવાહી માનવામાં આવશે, તેનો હેતુ એ પણ કહેવાનો છે કે આવા સત્તામંડળને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૯૫ના અર્થમાં

અદાલત માનવામાં આવશે, જેનો હેતુ તે પોતે જાણતો ન હતો તે વિધાનમંડળ પર લાદવામાં આવશે.

આરોપી-સામાવાળાના વિદ્વાન વકીલે પછી અમારું ધ્યાન ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૪૭૬ અને કલમ ૪૭૮ એ માં "ન્યાયિક કાર્યવાહી" શબ્દોના ઉપયોગ તરફ દોર્યું અને દલીલ કરી કે આ કલમોમાં "ન્યાયિક કાર્યવાહી" શબ્દોનો ઉપયોગ અદાલતમાં કાર્યવાહીની સમક્ષ તરીકે કરવામાં આવ્યો છે. કદાચ એવું જ હશે. કલમ ૪૭૬ કલમ ૧૯૫ (૧) (બી) અને (સી) માં ઉલ્લેખિત કેસોમાં કાર્યવાહી નક્કી કરે છે જે અદાલતમાં કાર્યવાહીમાં અથવા તેના સંબંધમાં આચરવામાં આવ્યા હોવાનું જણાય છે. તેથી કલમના પછીના ભાગમાં આવી કાર્યવાહીનો ન્યાયિક કાર્યવાહી તરીકે ઉલ્લેખ કરવો એકદમ સાચો હતો. કલમ ૪૭૮એ દીવાની, મહેસૂલ અથવા ફોજદારી અદાલતોમાં ખોટા પુરાવા આપવાના ગુનાઓના અમુક કેસોમાં પ્રક્રિયા નક્કી કરે છે અને આવશ્યકપણે આ અદાલતો સમક્ષની કાર્યવાહીને ન્યાયિક કાર્યવાહી તરીકે વર્ણવે છે. આ વિભાગોમાં "ન્યાયિક કાર્યવાહી" શબ્દોનો ઉપયોગ એ દલીલને કેવી રીતે સમર્થન આપે છે કે "ન્યાયિક કાર્યવાહી" માત્ર અદાલત સમક્ષની કાર્યવાહી હોઈ શકે છે તે જોવાનું મુશ્કેલ છે. તેમાં કોઈ શંકા ન હોઈ શકે કે અદાલત સમક્ષની દરેક કાર્યવાહી "ન્યાયિક કાર્યવાહી" છે. જો કે તે અનુસરતું નથી કે દરેક ન્યાયિક કાર્યવાહી અદાલત સમક્ષની કાર્યવાહી છે.

શ્રી દેસાઈએ એક ગંભીર ચિત્ર દોર્યું હતું કે જો ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૨૨૮ના અર્થમાં ન્યાયિક કાર્યવાહી માનવામાં આવતી સત્તાધિકારીની કાર્યવાહીને તે જ સમયે કલમ ૧૮૫ના અર્થમાં અદાલત ગણવામાં નહીં આવે તો શું થશે. તે યોગ્ય રીતે નિર્દેશ કરે છે કે એક પરિણામ એ હશે કે જો કોઈ વ્યક્તિ જાહેર સેવક જ્યારે આવી કોઈ ન્યાયિક કાર્યવાહીમાં બેસે છે ત્યારે તેનું કોઈ અપમાન કરે છે અથવા કોઈ અવરોધ ઊભો કરે છે અને આમ તે કલમ ૨૨૮ ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળ ગુનો કરે છે તે મુજબ જાહેર સેવકો સિવાયની અન્ય વ્યક્તિઓ માટે આવા ગુના માટે ફોજદારી કેસ દાખલ કરવો શક્ય બનશે. વિદ્વાન વકીલ કહે છે કે, આ ખૂબ જ અનિરંજનીય બાબત હશે. આપણે સમજી શકતા નથી કે શા માટે આને અનિરંજનીય ગણવું જોઈએ. પરંતુ એમ ધારીએ તો, તે આપણા મગજમાં એવી વિચારણા નથી જે આપણને "ન્યાયિક કાર્યવાહી" શબ્દોનો અર્થ આપવા માટે મજબૂર કરે જે તેઓ સહન કરતા નથી.

પહેલેથી જ જણાવ્યા મુજબ, અહીં ઉલ્લેખ કરી શકાય છે કે કલમ ૧૭૧એ(૪) સી કસ્ટમ્સ એક્ટ ૧૮૭૪ ની , કસ્ટમ્સ અધિકારી સમક્ષની દરેક તપાસ "ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૮૩ અને કલમ ૨૨૮ ના અર્થમાં ન્યાયિક કાર્યવાહી માનવામાં આવશે". આમ છતાં, આ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠે ઇન્ડો-ચાઇના સ્ટીમ નેવિગેશન કંપની લિમિટેડ વિરુદ્ધ એડિશનલ.

કસ્ટમ્સ કલેક્ટર ૧૯૬૪ ૬ એસ.આર.આર. ૫૯૪ તેના તાજેતરના નિર્ણયમાં જણાવ્યું હતું કે કસ્ટમ્સ અધિકારી ટ્રિબ્યુનલ પણ નથી. આ અદાલતના અગાઉના કેટલાક નિર્ણયોની ચર્ચા કર્યા પછી મુખ્ય ન્યાયાધીશ ગજેન્દ્રગડકરે અદાલત વતી બોલતા આ રીતે નિરીક્ષણ કર્યું હતું:—

"તેથી પરિણામ એ છે કે તે હવે શંકા કરવા માટે ખુલ્લું નથી કે કસ્ટમ્સ અધિકારી અદાલત અથવા ટ્રિબ્યુનલ નથી.

જો કલમ ૧૭૧એ (૪) માં "ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૯૩ અને કલમ ૨૨૮ના અર્થમાં ન્યાયિક કાર્યવાહી માનવામાં આવશે" શબ્દોની હાજરીથી કસ્ટમ્સ અધિકારીને અદાલત અથવા ટ્રિબ્યુનલ બનાવવાની અસર થતી નથી, તો ભારતીય આવકવેરાના અધિનિયમની કલમ ૨૭ (૪) માં સમાન શબ્દોની હાજરીની તે અસર કેવી રીતે થઈ શકે છે તે જોવું મુશ્કેલ છે.

અમારા અભિપ્રાયમાં, આવકવેરાના કાયદાની કલમ ૩૭ (૪) માં વપરાયેલા શબ્દો આવકવેરાના અધિકારીના કાર્યોને ધ્યાનમાં રાખીને અનિવાર્ય કાનૂની સ્થિતિને બદલવાનું કોઈ કારણ રજૂ કરતા નથી કે તે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૯૫ના અર્થમાં અદાલત નથી.

તેથી અમે અપીલને મંજૂરી આપીશું, વડી અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશને રદ કરીશું અને નિર્દેશ આપીશું કે બોમ્બેના પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટ હવે કાયદા અનુસાર કેસનો નિકાલ કરવો જોઈએ.

હુકમ

બહુમતીના અભિપ્રાય અનુસાર, આ અપીલ નિષ્ફળ જાય છે અને રદ કરવામાં આવે છે.

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.